

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ПрАТ «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»**

Анна Володимирівна ДОМАНСЬКА

На правах рукопису

ДИПЛОМНА РОБОТА

**ДІЯЛЬНІСТЬ КЛАСНОГО КЕРІВНИКА ПО ФОРМУВАННЮ
СТАТЕВОРОЛЬОВОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

подається на здобуття
освітньо-кваліфікаційного рівня “Магістр”
Спеціальність “Психологія”

До захисту допущено:
Директор Чернівецького інституту
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
_____ ПЕТРИЧУК С.І. к.е.н., доц.
«_____» _____ 2026 року

Науковий керівник
професор кафедри
фундаментальних дисциплін,
БОГОМОЛОВА М.Ю. д.п.н.

Виконано студенткою групи
ТУчн-8-24-М1ПС (2.0здс)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ДЕТЕРМІНАНТИ СТАТЕВОРОЛЬОВОГО ВИХОВАННЯ У СУЧАСНІЙ ШКОЛІ.....	9
1.1. Психологічні уявлення про основи та динаміку статевого виховання.....	9
1.2. Чинники, що визначають зміст статевого виховання.....	14
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ КЛАСНОГО КЕРІВНИКА ЩОДО СТАТЕВОРОЛЬОВОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	20
2.1. Форми виховної роботи у діяльності класного керівника зі статевого виховання.....	20
2.2. Психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку.....	28
2.3. Принципи роботи класного керівника з формування статевої поведінки молодших школярів.....	32
РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ З ФОРМУВАННЯ СТАТЕВОРОЛЬОВОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	36
3.1. Діагностика особливостей статевої поведінки молодших школярів.....	36
3.2. Процедурний розділ програми дослідження із формування статевої поведінки молодших школярів.....	52
3.3. Порівняльний аналіз діагностики рівня сформованості статевої поведінки молодших школярів.....	56
ВИСНОВКИ.....	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	67

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасних умовах розвитку суспільства проблема формування статевої поведінки дітей набуває особливої актуальності. Це зумовлено змінами соціальних норм, трансформацією традиційних уявлень про ролі чоловіка і жінки, а також зростанням впливу засобів масової інформації та цифрового середовища на процес соціалізації підростаючого покоління.

Молодший шкільний вік є сенситивним періодом для формування основ особистості, зокрема уявлень про соціальні ролі, норми поведінки та взаємини між представниками різних статей. Саме в цей період діти активно засвоюють моделі поведінки, наслідуючи дорослих і однолітків, що робить процес виховання цілеспрямованим і педагогічно керованим.

Особливого значення у цьому контексті набуває діяльність класного керівника, який виступає організатором виховного процесу, посередником між школою та сім'єю, а також носієм соціально значущих норм і цінностей. Від його професійної компетентності, педагогічної майстерності та обраних форм і методів роботи значною мірою залежить ефективність формування у молодших школярів адекватної статевої поведінки, заснованої на принципах рівності, взаємоповаги та толерантності.

Водночас у практиці початкової школи спостерігається недостатня увага до системного здійснення статевого виховання, що часто обмежується фрагментарними заходами та не враховує вікових і психологічних особливостей дітей. Це зумовлює необхідність теоретичного обґрунтування та практичного вдосконалення діяльності класного керівника у зазначеному напрямі.

Отже, актуальність дослідження визначається потребою в підвищенні ефективності виховної роботи класного керівника щодо формування статевої поведінки молодших школярів, що сприятиме гармонійному розвитку особистості дитини та її успішній соціалізації в сучасному суспільстві.

Останнім часом у нашій країні досить неоднозначно складається демографічна ситуація та питання про створення та збереження повноцінної гармонійної родини. Більшість сучасної молоді не прагне скріплення сімейного союзу, обмежуючись поверхневими, не зрілими відносинами без зобов'язань. У зв'язку із цим, держава реалізує низку соціально – економічних програм.

В Україні День сім'ї з 2024 року офіційно відзначається 15 травня, щоб зміцнити в суспільній свідомості як таку цінність самої сім'ї, підтримати сім'ї, як молоді, так і зі стажем, спонукати молоде покоління до створення сімейного вогнища, забезпечивши соціальний та економічний захист.

Велика кількість ранніх розлучень свідчить про відсутність навичок гендерної взаємодії на соціальному та психологічному рівні. Однією з причин цієї ситуації є те, що змісту статевого виховання приділяється недостатня увага як у сім'ї, так і у сфері освіти. Особливо важливо звернути увагу на це в молодшому віці, коли йде активне становлення особистості, формування знань та умінь у сфері спілкування з протилежною статтю, а так само соціально – психологічної ролі майбутніх жінок, чоловіків, дружин, матері, батька. Від того, які уявлення отримає дитина спочатку, залежить її майбутнє життя.

Значення процесу статевої соціалізації правомірно підкреслює у своїх психологічних працях І.Кон. Він зазначає, що не лише сім'я, а й суспільство однолітків істотно впливають на статеву соціалізацію дитини, будучи «виключно важливим агентом статевої соціалізації».

На важливості виховання якостей мужності та жіночності, починаючи з дошкільного віку, наголошував видатний педагог В. Сухомлинський, зазначаючи, що, вже в малюку-першокласнику та дошкільнику чоловічої статі треба виховувати справжнього чоловіка.

Зазначені вище проблеми зумовили обрану нами тему дослідження:
«Діяльність класного керівника по формуванню статевої ролі»

поведінки молодших школярів».

Об'єкт дослідження: статеве виховання молодших школярів.

Предмет дослідження: діяльність класного керівника з формування статеворольової поведінки молодших школярів.

Мета дослідження: підбір та розробка комплексу занять для класного керівника з формування статеворольової поведінки молодших школярів.

Мета магістерського дослідження зумовила постановку таких завдань:

1. Здійснити аналіз психолого-педагогічної літератури, вивчивши сутність та зміст статеворольового виховання.

2. Дослідити психолого-педагогічні особливості молодшого шкільного віку та специфіку статеворольового виховання.

3. Провести емпіричне дослідження та розробити методичний інструментарій, адекватний для операціоналізації основних теоретичних понять, відстежити динаміку рівня сформованості статеворольової поведінки молодших школярів на основі результатів підсумкової діагностики

4. Розробити психолого-педагогічні рекомендації щодо організації позакласної роботи зі статеворольового виховання молодших школярів.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що у роботі вперше:

- *уточнено* суть та зміст поняття «статеворольова поведінка молодших школярів»;
- *виявлено та обґрунтовано* зв'язок між особливостями молодшого шкільного віку та специфікою статеворольового виховання;
- *подальшого розвитку* набули особливості вивчення організації позакласної роботи зі статеворольового виховання молодших школярів.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні щодо того, що якщо при розробці позакласних занять із формування статеворольової

поведінки молодших школярів враховувати: теоретичні засади статевого виховання; психолого-педагогічні особливості молодшого шкільного віку; особливості та форми виховної діяльності класного керівника; актуальний рівень сформованості статевої поведінки молодших школярів – то всі ці дії викличуть якісні зміни у формуванні статевої поведінки молодших школярів.

Методологічна база дослідження: методи збирання та опрацювання теоретичної та прикладної інформації. Теоретичні – аналіз, синтез та узагальнення наукової літератури за темою дослідження, емпіричні – анкетування, тестування, метод проєктивного малюнка, методи обробки даних – якісний, кількісний аналіз діагностичних даних.

Для перевірки даної гіпотези було використано **методики**.

На етапі констатуючого експерименту нами були підібрані та проведені методики, що дозволяє визначити рівень сформованості уявлення про чоловічу та жіночу модель поведінки у досліджуваній групі.

Методика – адаптована до цього віку анкета С. Степанова «З чого, з чого ж, з чого зроблені наші дівчата (хлопчики)?» що дозволяє виявити пріоритетні, на погляд піддослідних, психологічні характеристики, як негативні, так і позитивні, властиві чоловічому / жіночому та загальному типу поведінки.

Проєктивна методика «Кінетичний малюнок сім'ї» Р. Бернса та С. Кауфмана, в якій було необхідно зобразити членів своєї сім'ї за будь-яким загальним заняттям.

«Методика недописаної тези» Н. Щуркова, що визначає власні уявлення хлопців про провідні якості, що належать власній та протилежній статі.

Стисла характеристика вибірки досліджуваних.
Експериментальна робота здійснювалася на базі КЗ “Музиківський опорний ліцей “Музиківської сільської ради, Херсонського району, Херсонської

області. У дослідженні брали участь учні 3 «А» класу в кількості 25 осіб, з яких 13 хлопчиків та 12 дівчаток.

Теоретична та практична значущість результатів дослідження.

Теоретична значущість дослідження полягає у поглибленні наукових уявлень про особливості формування статевої поведінки дітей молодшого шкільного віку в умовах сучасного освітнього середовища. У роботі уточнено сутність поняття «статева поведінка молодших школярів», визначено психологічні механізми її становлення, а також розкрито роль класного керівника як важливого суб'єкта виховного впливу.

Отримані результати доповнюють положення вікової та педагогічної психології щодо гендерної соціалізації особистості, конкретизують умови та чинники ефективного формування адекватних статевої установок у дітей. Дослідження також сприяє розвитку теоретичних підходів до організації виховної роботи в початковій школі з урахуванням гендерного підходу.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження можуть бути корисними у діяльності класних керівників, практичних психологів та педагогів закладів загальної середньої освіти для організації виховної роботи з формування статевої поведінки молодших школярів; для проведення тренінгів, виховних годин та бесід з учнями; для підвищення гендерної компетентності педагогів; для консультування батьків щодо особливостей гендерного виховання дітей.

Запропоновані у роботі підходи сприяють формуванню гармонійної, соціально адаптованої особистості дитини, з урахуванням сучасних суспільних вимог та принципів гендерної рівності.

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (72 найменування). У роботі представлено – 9 діаграм та 6 таблиць. Повний обсяг роботи – 72 сторінок, основний текст викладено на 66 сторінках.

РОЗДІЛ 1.
ДЕТЕРМІНАНТИ СТАТЕВОРОЛЬОВОГО ВИХОВАННЯ У
СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

1.1. Психологічні уявлення про основи та динаміку
статеворольового виховання

Перш ніж перейти безпосередньо до аналізу проблематики дослідження, необхідно окреслити понятійно-категоріальний апарат, який дає змогу більш ґрунтовно зрозуміти наукові засади статевого виховання.

Ключовим поняттям у межах проблеми статевого виховання виступає категорія статі.

Поняття статі є багатокомпонентним і розглядається різними науками з кількох позицій: біологічної, медичної, психологічної, педагогічної, соціальної та інших.

З біологічного погляду «стать – це сукупність морфологічних і фізіологічних особливостей організму, що забезпечують статеве розмноження, сутність якого зводиться в кінцевому підсумку до запліднення» [4, с. 19].

У педагогічному аспекті стать розглядається як біосоціальна характеристика особистості. Біологічний компонент обумовлений генетичними структурами, тоді як соціальний виявляється у поведінці та діяльності людини як результат формування статі під впливом виховання й соціального середовища, важливою складовою якого є суспільство або окрема його частина. Науковці у галузях біології, медицини та психології дотримуються думки, що «стать бісексуальна», тобто кожна людина потенційно містить можливості розвитку ознак іншої статі. Реалізація статевих особливостей залежить як від генетичних чинників, так і від умов середовища, причому ступінь впливу кожного з них має кількісний характер, унаслідок чого ознаки протилежної статі можуть пригнічуватись різною мірою. Формування статі визначається успадкованими від батьків особливостями хромосом і цитоплазми, а також середовищем, у якому відбувається розвиток організму [1, с. 12].

Одним із важливих завдань педагогів є врахування статевих відмінностей у процесі виховання дітей.

Якщо розглядати стать як біосоціальну характеристику особистості, то можна стверджувати, що статеве виховання дитини здійснюється у процесі її статеворольової соціалізації.

Статеворольова соціалізація є невід’ємною складовою загального процесу соціалізації. На думку Л. Арутюнової, вона охоплює три основні компоненти: формування уявлень особистості про себе як представника певної статі, розвиток статеворольових уподобань і ціннісних орієнтацій, а також вироблення форм поведінки, які відповідають статевій належності. Основними механізмами статеворольової соціалізації дослідниця визначає родову ідентифікацію та статеву диференціацію.

Під статевою ідентифікацією розуміють процес ототожнення людиною себе з представниками певної статі, що проявляється у єдності самосвідомості та поведінки індивіда, який усвідомлює власну статеву належність і орієнтується на вимоги відповідної статевої ролі [1, с. 13].

Процес статевої ідентифікації проходить декілька етапів:

1. Усвідомлення власної належності до певної статі.
2. Формування уявлення про ідеальну модель статеворольової поведінки.
3. Наслідування певного типу статеворольової поведінки.
4. Конкретизація ідеальної моделі відповідно до індивідуально-особистісних особливостей.

А. Белкін наголошує, що за нормальних умов статеву ідентифікацію відбувається природно, без спеціального усвідомленого контролю з боку особистості. Виходячи з цього, одним із головних завдань педагогів є створення умов для повноцінного та гармонійного формування статевої ідентифікації.

Розглянемо більш детально поняття «статеве виховання», звернувшись до трактувань різних науковців.

А. Хрипкова, Д. Колесов, А. Белкін та Л. Бочкарьова трактують статеве виховання як процес формування взаємоповаги та дружніх взаємин

між хлопчиками і дівчатками, прищеплення відповідних моральних норм і уявлень, виховання позитивного та доброзичливого ставлення одне до одного, а також здійснення диференційованого підходу з урахуванням статевих особливостей у різних видах діяльності та організації життєдіяльності дітей.

На думку З. Костяшкіна, «статеве виховання є особлива частина морального виховання. Його специфічний предмет – виховання відносин людини однієї статі до іншої і пов'язаних із цим складних і найтонших навичок поведінки і самоконтролю». Дослідник вважає, що сутність статевого виховання полягає у формуванні в дівчаток і хлопчиків усвідомлення власної статевої належності та відповідних форм поведінки: у дівчаток – фемінних, у хлопчиків – маскулінних. Фемінність розглядається як сукупність властивостей і якостей, характерних для жіночої статі, а маскулінність – як сукупність рис, притаманних чоловічій статі [2, с. 5].

Психологи підкреслюють, що фемінність і маскулінність є не просто незалежними характеристиками, а взаємодоповнювальними змінними, тому кожна особистість має індивідуальне поєднання цих якостей.

Разом із тим очевидним є те, що у чоловіків та жінок певні ознаки переважають більшою мірою. Відповідно, одним із педагогічних завдань є розвиток у дівчаток фемінних рис, а у хлопчиків – маскулінних.

Ю. Альошина та А. Волович визначають соціальні характеристики фемінності та маскулінності на основі історично сформованих стереотипів щодо чоловіка і жінки. Чоловікові традиційно приписують такі риси, як агресивність, незалежність, сила, активність, раціональність, інструментальність та орієнтація на особисті досягнення.

Жінка ж характеризується як більш слабка, пасивна, залежна, м'яка, емоційна, орієнтована на інших та експресивна. Дослідженням статевих відмінностей займаються представники багатьох наукових галузей: біологи, фізіологи, медики, психіатри та психологи. Безумовно, ці знання мають важливе значення і для педагогічної науки [3, с. 6].

Інформація про статеві відмінності є особливо важливою на етапах становлення особистості та розвитку її саморегуляції. Саморегуляція поведінки передбачає наявність у людини певних знань про саму себе. Важливою складовою такої інформації є усвідомлення належності до певної статі, а також розуміння того, що існують представники іншої статі, які відрізняються за низкою ознак. Отже, знання про статеві особливості сприяють ефективнішій саморегуляції поведінки та формуванню системи «Я» поряд з уявленнями про власні психічні властивості, моральні якості тощо.

Загальною тенденцією розвитку особистості є поступове посилення впливу соціальних чинників. Досліджуючи закономірності психосоціального розвитку, В. Ковальов дійшов висновку, що закономірність заміщення біологічного, а отже й природно-психічного, вищим соціально-психічним рівнем чітко проявляється в онтогенезі людини. Саме цей перехід від нижчих форм розвитку до вищих становить провідний напрям психічного розвитку особистості [4, с. 109].

В. Ковальов виокремлює низку ключових етапів психосексуального розвитку особистості.

Пренатальний період характеризується морфологічною та фізіологічною диференціацією статі. Саме в цей час формуються елементарні захисні реакції та акцептори базових функцій організму. Існує припущення, що ще до народження дитина здатна відчувати задоволення від процесу ссання. Також у цей період виникає емпатичний зв'язок між матір'ю та дитиною, а плід починає реагувати на психоемоційний стан матері.

Період немовляти характеризується формуванням так званої «базової довіри». У процесі емоційної взаємодії еротизм переходить у форму аутогетероеротизму, посилюються прояви орального еротизму, набувається досвід «бути об'єктом» і досвід «взаємодії з об'єктом». У дитини виробляються як активні, так і пасивні способи отримання задоволення,

формується афективно-когнітивна сфера. Саме на цьому етапі може виникати комплекс страху перед задоволенням. Тому особливого значення набувають емоційні контакти з дорослими [5, с. 5].

У ранньому дитинстві відбувається становлення самосвідомості, розвиток анального та уретрального еротизму. Формується статева свідомість, виникає ідентифікація зі своєю статтю, дитина починає усвідомлювати статеві відмінності. Також з'являється первинний генітальний еротизм, формуються почуття сорому та провини, можуть виникати спонтанні мастурбації й навіть переживання оргазму.

Найважливішою особливістю цього етапу є формування анально-уретрального еротизму з подальшим його витісненням фалічною стадією розвитку. Мастурбація в цей період сприяє витісненню анального еротизму. Якщо ж відбувається фіксація на анальній стадії, це може мати наслідки, які проявляться вже в період статевого дозрівання.

Для ігрового періоду характерними є розвиток ініціативності, засвоєння моделей статевої поведінки, виникнення статевих ігор, а також гомосоціальних уподобань між дітьми. Дитина набуває досвіду нееротичної прихильності до друга чи подруги, поступово емоційно дистанціюється від матері. Під час ігор можливі прояви спонтанного оргазму. Саме в цей час дитина вступає у молодший шкільний та препубертатний період [6, с. 114].

Період статевого дозрівання супроводжується мастурбацією, можливими петингами, еротичними сновидіннями та зростанням інтересу до осіб протилежної статі. Для цього етапу характерні табування сексуальності, посилення почуттів сорому й провини, сором'язливість, кокетування у дівчаток, а також розвиток фантазій. Саме в цей період може закріплюватися комплекс страху перед задоволенням і формується здатність до переживання статевої насолоди.

Період юнацької сексуальності характеризується петингом, початком статевого життя, поєднанням любовних почуттів зі статевим потягом, а

також самоствердженням у власній статевій ролі. Відбувається становлення психосексуального інтересу та формування нових еrogenних зон.

Період становлення зрілої сексуальності пов'язаний із вступом у шлюб, виникненням інтересу до статевого виховання дітей, розвитком батьківських почуттів та формуванням зрілих любовних взаємин.

Інволюційний період характеризується поступовим зниженням статевої активності та ослабленням інтересу до сексуальної сфери.

Слід зазначити, що встановити чіткі вікові межі кожного з наведених періодів досить складно [7, с. 37].

Психосексуальний розвиток людини бере свій початок уже в перші місяці життя. У ході цього процесу формується статеве самосвідомість, статеві роль та психосексуальні орієнтації особистості. В індивідуальному розвитку умовно можна виокремити такі вікові періоди становлення сексуальності:

Парапубертатний період (1–7 років), у межах якого формується статеве самосвідомість.

Препубертатний період (7–13 років), для якого характерним є вибір і формування стереотипів статевої поведінки.

Пубертатний період (12–18 років), що супроводжується статевим дозріванням, а також формуванням платонічного, еротичного й початкового етапу сексуального лібідо.

Перехідний період становлення сексуальності (16–26 років), під час якого зазвичай розпочинається статеве життя.

Період зрілої сексуальності (26–55 років), який характеризується регулярними статевими стосунками з постійним партнером та входженням у відносно стабільний фізіологічний ритм статевої активності.

Інволюційний період (55–70 років), що проявляється у зниженні статевої активності, послабленні інтересу до сексуальної сфери та регресі лібідо [8, с. 66].

Отже, статеве виховання є важливою складовою гармонійного розвитку особистості, оскільки поняття «стать» охоплює не лише біологічний і фізіологічний аспекти, а й соціальний. Знання про статеві відмінності — як у широкому значенні для педагогів, так і у вузькому для дітей — виступають важливою умовою здійснення статевого виховання та визначають його змістове наповнення.

1.2. Чинники, що визначають зміст статевого виховання

На сучасному етапі держава впроваджує різноманітні соціально-економічні програми, спрямовані на підтримку молодого покоління та стимулювання молоді до створення сім'ї, оскільки значна частина юнаків і дівчат не прагне офіційного оформлення сімейних стосунків або ж обмежується поверхневими й недостатньо зрілими взаєминами. Саме тому особливо важливого значення набуває статеве виховання школярів.

Статеве виховання — це комплекс виховних та освітніх впливів на дитину, спрямованих на її залучення до прийнятої в суспільстві системи статевих ролей і взаємин між представниками різних статей як у суспільній, так і в особистісній сфері діяльності (Є. Сулова).

Сфера статевого виховання охоплює не лише специфічні взаємини між чоловіком і жінкою, зокрема подружні, а й усі інші форми їх взаємодії у суспільному житті, трудовій діяльності, дозвіллі та повсякденному спілкуванні, тобто будь-які стосунки між людьми різної статі. Статеве виховання передбачає формування моральної поведінки як у дорослих, так і у дітей, які мають бути правильно виховані також і в аспекті статевих взаємин [13, с. 102].

Мета та завдання статевого виховання безпосередньо визначаються потребами й інтересами суспільства. Помилковим є уявлення про те, що в особистому житті людина існує поза межами суспільства. Адже індивідуальні особливості кожної особистості відображають риси того

соціального середовища, представником якого вона є. Тому людина, яка не змогла реалізувати себе у суспільному житті, часто не здатна повноцінно реалізуватися і в сімейних стосунках, тобто у так званому особистому житті.

Для виховання надзвичайно важливе значення має живий приклад і конкретні життєві ситуації. Ще К. Ушинський наголошував, що «у вихованні все має ґрунтуватися на особистості вихователя, тому що виховна сила виливається лише з живого джерела людської особистості. Ніякі статuti та програми, ніякий штучний організм закладу, хоч би як хитро він був придуманий, не може замінити особистості у справі виховання» [13, с. 103].

Проблема статевого виховання є особливо актуальною в умовах сучасної школи, де спільно навчаються хлопчики та дівчатка. Особливості їхнього спілкування, уміння налагоджувати взаємодію та організовувати спільну діяльність безпосередньо впливають на навчальний процес. Позитивний психологічний клімат у шкільному колективі створює сприятливі умови для гармонійного розвитку особистості кожного учня та його успішної соціалізації.

Дитина, яка виховується у спокійній і благополучній сім'ї, природно формує правильне сприйняття взаємин між статями, оскільки батьки подають їй позитивний приклад. Хлопчик переймає мужність і поведінкові моделі батька, а дівчинка – жіночність матері, причому цей процес відбувається без спеціальних повчань чи настанов. Спостерігаючи за щоденними взаєминами батьків, діти вчаться правильно поводитися з представниками протилежної статі. Якщо в сім'ї панує сприятлива атмосфера, у дитини не виникає прихованого прагнення віддавати перевагу одному з батьків. У майбутньому така дитина не потребуватиме компенсаторних форм поведінки у стосунках з іншими людьми через нестачу любові та підтримки в родині.

Гармонійна сімейна атмосфера значно ефективніше формує правильне уявлення про взаємини між статями, ніж численні лекції чи книги на цю тему [8, с. 89].

Очевидно, що дорослі можуть сформувати у дитини адекватне розуміння статевих взаємин лише за умови, якщо самі мають правильні уявлення з цього питання. Саме тому статеве виховання насамперед має бути спрямоване на батьків, а вже потім — на дітей.

Статеве виховання є корисним як для окремої особистості, так і для суспільства загалом.

Важливою складовою статевого виховання виступає також проблема репродуктивного здоров'я.

Здоров'я є однією з найважливіших людських цінностей, а його збереження становить важливе суспільне завдання. У контексті статевого виховання особливого значення набувають ті аспекти, які безпосередньо пов'язані зі збереженням репродуктивного здоров'я.

Насамперед це профілактика венеричних захворювань. Іншою серйозною проблемою є безвідповідальність та нерозбірливість у статевих взаєминах. Після того як підліток отримує початкові знання про статеве життя, він повинен усвідомити й негативні наслідки для здоров'я, пов'язані з його раннім початком. Однак така інформація буде ефективною лише тоді, коли вона доповнюватиме вже сформоване відповідальне ставлення до власного здоров'я та здоров'я інших людей, а також прагнення його зберігати. Якщо ж у підлітка відсутнє усвідомлення цінності здоров'я, навіть знання про шкоду раннього статевого життя не матимуть належного впливу.

Правильно організоване статеве виховання є необхідною умовою гармонійних подружніх взаємин, які виступають важливим чинником повноцінного функціонування сім'ї, високої працездатності, активності в професійній діяльності, позитивного емоційного стану та загального духовного благополуччя особистості [9, с. 34].

У кожної дитини ще з раннього віку необхідно формувати стійке розуміння значення сім'ї, її цінності та важливості для людини. Дитина має усвідомити, що благополучна сім'я є однією з найбільших життєвих цінностей. Саме сім'я сприяє зміцненню здоров'я, допомагає легше переносити життєві труднощі, негаразди та психологічні навантаження, а також позитивно впливає на тривалість життя. Важливо виховувати переконання в тому, що створення сім'ї повинно відбуватися своєчасно. Дійсно, багато життєвих справ можна успішно розпочати і в зрілому віці. Проте створення повноцінної сім'ї значно ускладнюється, якщо людина відкладає це на надто пізній період життя, наприклад після 35 років у чоловіків. Це пояснюється тим, що тривале життя поза сімейними стосунками та звичка до самотнього способу життя часто негативно впливають на характер, поведінкові особливості й психологічний стан особистості, що ускладнює подальшу адаптацію до сімейного життя.

Також важливо, щоб для дитини чи підлітка природною була думка про майбутнє батьківство або материнство, щоб, вступаючи в шлюб, люди усвідомлювали потребу мати дітей і свідомо планували сімейне життя з урахуванням цього.

Статеве виховання має бути спрямоване не лише на формування раціонального ставлення до народження дітей, а й на розвиток внутрішньої потреби мати їх та відповідально виховувати. Таке ставлення повинно підкріплюватися переконанням, що труднощі, пов'язані з доглядом і вихованням дітей, повністю компенсуються тими моральними й духовними перевагами, які дає сімейне життя. Недаремно існує вислів: «Якщо в старості будинок не наповнюється дитячими голосами, то він наповнюється кошмарами» [7, с. 78].

Окрім формування правильної репродуктивної установки, у дітей необхідно виховувати шанобливе ставлення до представників протилежної статі. Реалізацію цього завдання слід розпочинати ще на ранніх етапах розвитку особистості.

Статеворольове виховання є складовою статевого виховання. У процесі його здійснення дитина повинна засвоїти культуру взаємин між статями, основою якої є доброзичливість, взаємоповага, делікатність та відповідність поведінки своїй статевій ролі. Важливим також є правильне розуміння ролі чоловіка і жінки в суспільстві [10, с. 38].

Діти, підлітки, юнаки та дівчата відповідно до своїх вікових особливостей повинні знати та поважати специфічні статеві особливості однолітків іншої статі, сприймати їх як природні, об'єктивні та суспільно значущі. Водночас важливим є формування правильного розуміння принципу рівноправності чоловіків і жінок.

Знання й усвідомлення специфічних особливостей чоловічої та жіночої статі є необхідними насамперед для батьків і педагогів. Нерозуміння сутності та значення цих особливостей часто призводить до неправильних педагогічних рішень, що негативно впливає на авторитет дорослих і формує у школярів відчуття несправедливого ставлення. У деяких випадках це спричиняє поглиблення та закріплення конфліктів у класному колективі, аж до поділу класу на окремі групи та загострення взаємин між хлопчиками й дівчатками. І навпаки, здатність педагога швидко, об'єктивно й грамотно розібратися у конфліктній ситуації є важливою умовою її своєчасного попередження [11, с. 103].

Основними завданнями статевого виховання є:

- формування переконання, що навіть у сфері найбільш інтимних взаємин із представниками протилежної статі людина не існує поза суспільством, а особисті та громадські аспекти взаємин між чоловіком і жінкою тісно пов'язані між собою; виховання соціальної відповідальності за власні вчинки у дітей, підлітків, юнаків і дівчат;

- формування прагнення створити міцну, здорову та дружну сім'ю, потреби мати дітей, а також свідомого ставлення до їх виховання як до власного обов'язку перед суспільством, батьками та самими дітьми;

-виховання поваги до інших людей не лише як до особистостей загалом, а й як до представників певної статі, уміння враховувати та шанувати їхні специфічні інтереси й особливості;

-розвиток здатності оцінювати власні вчинки стосовно інших людей не тільки з позиції загальнолюдських норм, а й з урахуванням статевих особливостей, а також формування уявлень про морально правильну та неправильну поведінку у сфері міжстевих взаємин;

-виховання відповідального ставлення до власного здоров'я та здоров'я інших людей, формування переконань щодо шкідливості ранніх стевих зв'язків і неприпустимості легковажного чи безвідповідального ставлення до взаємин із представниками іншої статі;

-формування критичного ставлення до негативних моральних установок у сфері взаємовідносин чоловіків і жінок, подолання таких проявів, як негативізм, споживацьке ставлення, егоїзм, власництво тощо;

-виховання правильного розуміння дорослості, її сутності та справжніх ознак [12, с. 111].

Отже, аналіз сутності та змісту стевого виховання дає змогу виокремити таку його складову, як стеворольове виховання, яке характеризується сформованістю культури взаємин між представниками різних статей. Його основою є правильне усвідомлення ролі чоловіка і жінки в суспільстві, позитивне ставлення до власної та протилежної статі, а також сформована відповідно до статі модель поведінки.

У межах даного дослідження під час подальшого аналізу вікових особливостей молодших школярів та специфіки діяльності класного керівника основна увага буде приділена формуванню уявлень про моделі стеворольової поведінки та розвитку базових поведінкових навичок [13, с. 104].

РОЗДІЛ 2.

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ КЛАСНОГО КЕРІВНИКА ЩОДО СТАТЕВОРОЛЬОВОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

2.1. Форми виховної роботи у діяльності класного керівника зі статево рольового виховання

Проблема статевого та гендерного виховання дітей є предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних учених у галузі педагогіки та психології. Науковці розглядають її як важливу складову соціалізації особистості та формування гармонійної поведінки дітей.

Серед українських дослідників значний внесок у вивчення проблеми зробили О. Цокур, В. Кравець, О. Кікінежді, які обґрунтували необхідність гендерного підходу в освіті та визначили сутність поняття «гендерне виховання». Вони розглядають його як процес формування у дітей уявлень про соціальні ролі чоловіка і жінки, розвиток культури взаємин між статями та подолання стереотипів [16, с. 58].

Проблему формування гендерної культури молодших школярів досліджує О. Ільїна, яка акцентує увагу на ролі вчителя початкових класів і сім'ї у цьому процесі. Вона визначає гендерне виховання як цілеспрямовану діяльність, що забезпечує засвоєння дітьми норм поведінки, взаємоповаги та партнерських відносин.

Особливості виховання культури гендерних відносин у молодшому шкільному віці розглядає Н. Олійник. У своїх працях вона підкреслює, що саме в цьому віці закладаються основи міжособистісних стосунків між хлопчиками і дівчатками, формуються уявлення про соціальні ролі та поведінкові норми [19, с. 4].

Також важливими є дослідження В. Луценко, яка аналізує понятійний апарат гендерного виховання та розкриває його як системний процес формування ціннісних уявлень про відмінності та рівність людей. Вона

наголошує, що гендерне виховання є невід'ємною частиною загального виховного процесу.

Серед зарубіжних учених варто згадати представників психологічної науки, які досліджували розвиток особистості та соціалізацію дітей, зокрема З. Фрейда, Ж. Піаже, Л. Колберга. Їхні теорії пояснюють формування статевої ідентичності, морального розвитку та засвоєння соціальних ролей, що є важливими для розуміння процесу статевого виховання [21, с. 78].

Отже, аналіз наукових праць свідчить, що проблема статевого виховання молодших школярів є комплексною та міждисциплінарною. Більшість учених підкреслюють необхідність системного підходу, поєднання зусиль школи та сім'ї, а також важливу роль класного керівника у формуванні правильних уявлень про статеві ролі та культуру взаємин.

Від того, які уявлення отримає дитина спочатку, залежить і її майбутнє життя, і те, як вона почуватиметься в суспільстві, як складуться її спілкування з однолітками та протилежною статтю. У зв'язку з цим особливу увагу необхідно приділяти статево-вихованню, яке реалізується в рамках позакласної виховної роботи.

Позакласна виховна робота являє собою організацію педагогом різних видів діяльності учнів у позанавчальний час, що забезпечують необхідні умови для соціалізації дитини.

Існує велика кількість форм позакласної роботи. Саме це різноманіття ускладнює їх систематизацію, тому єдиної загальноприйнятої класифікації наразі не існує. Науковці пропонують класифікувати форми позакласної діяльності за об'єктом впливу (індивідуальні, групові, масові форми), а також за напрямками та завданнями виховання (естетичне, фізичне, моральне, розумове, трудове, екологічне, економічне виховання) [17, с. 119].

У закладах освіти значного поширення набули тематичні вечори та ранки, які переважно мають пізнавальне спрямування й присвячуються окремій темі, наприклад вечір дружби чи ранок «Казки». Також

популярними є диспути, вечори запитань і відповідей, що найчастіше стосуються моральних проблем, організації дозвілля та інших актуальних питань.

Педагогічна форма – це стійка та завершена організація педагогічного процесу в єдності всіх його складових компонентів.

Форм виховної роботи існує надзвичайно багато. Створити їх повний перелік практично неможливо, оскільки він завжди залишатиметься неповним. Водночас серед усього різноманіття можна виокремити кілька основних типів, які відрізняються між собою за певними характеристиками. Кожен із цих типів об'єднує різні види форм, що мають численні варіанти реалізації [23, с. 37].

Зазвичай виокремлюють три основні типи: заходи, справи та ігри. Вони різняться між собою за такими ознаками:

- за цільовою спрямованістю;
- за позицією учасників виховного процесу;
- за виховними можливостями.

Заходи – це події, заняття або ситуації в колективі, організовані педагогами чи іншими особами для вихованців з метою безпосереднього виховного впливу на них.

Для заходів характерними є споглядально-виконавча позиція дітей та провідна організаторська роль дорослих або старших учасників виховного процесу.

До таких форм належать бесіди, лекції, диспути, дискусії, екскурсії, культпоходи, прогулянки, навчальні заняття тощо [25, с. 65].

Вибір певної форми заходу є доцільним у таких випадках:

- коли необхідно реалізувати просвітницькі завдання;
- коли зміст виховної роботи потребує високого рівня компетентності;
- коли організаторські функції є надто складними для самостійного виконання дітьми;
- коли стоїть завдання безпосереднього навчання дітей певних умінь чи

знань;

коли виникає потреба у заходах, спрямованих на зміцнення здоров'я, фізичний розвиток дітей, дотримання режиму дня, підтримання дисципліни та порядку [24, с. 86].

Справи – це спільна діяльність, суспільно значущі події, які організовуються та здійснюються членами колективу на користь і для радості інших людей або самих учасників.

Основними ознаками справ є діяльнісно-творча позиція дітей, їхня участь в організаційній роботі, суспільно значуща спрямованість змісту, самодіяльний характер діяльності та опосередковане педагогічне керівництво.

До таких форм належать трудові десанти, операції, рейди, ярмарки, фестивалі, самодіяльні концерти, вистави, агітбригади, вечори та інші форми колективних творчих справ [26, с. 321].

За характером реалізації форми-справи поділяють на три підтипи:

справи, в яких організаторську функцію виконує певний орган або конкретна особа;

творчі справи, особливістю яких є організаторська творчість окремої групи колективу, що здійснює задум, планування та організацію підготовки і проведення;

колективні творчі відносини (КТВ), у межах яких усі члени колективу беруть участь у творчому пошуку найкращих рішень і способів діяльності.

Серед усіх форм виховної роботи саме КТВ мають найбільші виховні можливості, оскільки вони:

дають кожній дитині можливість зробити особистий внесок у спільну діяльність і проявити власні індивідуальні якості;

забезпечують активне засвоєння та збагачення особистого й колективного досвіду;

сприяють згуртуванню колективу, розвитку його структури, урізноманітненню та мобільності внутрішньокolleктивних взаємин;

є емоційно привабливими для дітей і дозволяють використовувати значущі для них форми та методи організації діяльності в різних виховних ситуаціях [25, с. 29].

Ігри – це уявна або реальна діяльність, спеціально організована в колективі вихованців з метою відпочинку, розваги чи навчання.

Основними характеристиками ігор є:

відсутність чітко вираженої суспільно корисної спрямованості, хоча вони залишаються важливими для розвитку й виховання учасників;

наявність опосередкованого педагогічного впливу, прихованого за ігровими цілями.

До ігрових форм належать ділові, сюжетно-рольові, спортивні, пізнавальні та інші види ігор [27, с. 3].

Для зазначених типів форм виховної роботи характерні такі відмінності:

заходи проводяться кимось для когось з метою здійснення впливу;

справи виконуються для когось або заради певної мети й передбачають продуктивну діяльність;

ігри є самоцінними як спосіб цікаво та захопливо організувати спільний відпочинок або навчання.

У практиці виховної діяльності досить часто спостерігається явище так званого «переродження форм», коли під час реалізації одна форма переходить в інший тип.

Перехід форм за схемою «заходи – ігри – відносини» є найбільш сприятливим з погляду розширення виховних можливостей, тоді як зворотний перехід вважається небажаним.

Маючи достатній арсенал різних форм роботи, педагог може постійно знаходити нові варіанти їх використання. Для цього необхідно визначити параметри, за якими можливе варіювання форм виховної діяльності.

За часом підготовки та проведення:

експромт;

тривала попередня підготовка.

За способом організації:

організовані однією особою;

організовані групою учасників;

організовані колективно.

За характером залучення до діяльності:

обов'язкова участь;

добровільна участь.

За характером взаємодії колективу з іншими колективами та людьми:

«відкриті» (для інших або спільно з іншими);

«закриті» (лише для власного колективу).

За методами виховання:

словесні (конференції);

практичні (походи);

наочні (виставки).

За напрямками виховної діяльності:

організація пізнавально-розвивальної діяльності;

моральне виховання;

естетичне виховання;

фізичне виховання [27, с. 4].

Отже, різноманітні варіації форм виховної роботи дають змогу максимально повно використовувати їхній педагогічний потенціал та більш ефективно реалізовувати відповідний виховний зміст. Кожен тип форм виховної діяльності має власне педагогічне значення, і кожен із них є по-своєму важливим та цінним у процесі виховання особистості.

Кожен тип форм виховної роботи має власні специфічні виховні можливості, які необхідно максимально повно реалізовувати у педагогічному процесі. Виховний процес є складним, багатограним та різноплановим явищем, тому ефективна виховна діяльність можлива лише за умови комплексного використання різноманітних форм організації

педагогічного процесу.

Особливу атмосферу змагальності у шкільному житті створюють різноманітні конкурси, огляди, олімпіади, турніри, фестивалі та інші форми змагань [29, с. 69].

Важливе місце в організації позакласної роботи займають також виставки. Це можуть бути виставки творчих робіт дітей, наприклад «Умілі руки», «Подарунки мамам», тематичні стенди та експозиції на кшталт «Про завоювання космосу», «Життя дітей за кордоном», а також виставки-звіти за результатами екскурсій чи походів: «Що ми бачили на заводі», «По місцях бойової слави» тощо.

Значну роль у позакласній роботі з молодшими школярами відіграє гра.

Гра – це уявна або реальна діяльність, спеціально організована в колективі з метою відпочинку, розваги та навчання.

Ігри, у свою чергу, поділяються на рольові, ділові, спортивні, пізнавальні, ігри на місцевості, інтелектуальні, конкурсно-ігрові програми та інші різновиди [30, с. 106].

Отже, можна стверджувати, що форми позакласної роботи є надзвичайно різноманітними. Форми, які застосовуються для формування ставоворольової поведінки, також відрізняються за своїм змістом та особливостями організації. Саме різноманітність виховних форм у роботі з молодшими школярами забезпечує результативність педагогічного впливу, доступність поданого матеріалу та підвищує мотивацію дітей до участі у виховних заходах. Це може здійснюватися шляхом включення відповідної інформації до різних позакласних заходів, бесід класного керівника, а також у процесі взаємодії учнів із фахівцями різного профілю — шкільними психологами, медичними працівниками, соціальними педагогами.

Ефективна взаємодія класного керівника з молодшими школярами ґрунтується на певних правилах [19, с. 6]:

У процесі виховання педагог повинен діяти відповідно до власних

слів. Молодші школярі дуже гостро реагують на невідповідність між словами й учинками дорослого, втрачають довіру, стають замкненими. Вони відкрито демонструють своє розчарування, що нерідко стає причиною конфліктів між дорослим і дитиною.

Учні потребують від педагога чіткого формулювання цілей та їх практичного втілення. Дітям важливо чути конкретні пояснення на кшталт: «Якщо ми це зробимо, то...», «Для того щоб ми змогли..., нам потрібно...» тощо.

Педагог повинен постійно підтримувати зворотний зв'язок з учнями. Кожне досягнення чи невдача дитини на певному етапі мають бути відомими вчителю. Аналіз і оцінювання цих ситуацій спільно з дитиною є основою ефективної взаємодії.

Від перших днів існування дитячого колективу необхідно створювати ситуацію успіху. Учні слід навчати розуміти різницю між їхніми теперішніми можливостями та майбутніми цілями, поступово скорочуючи цей розрив. Для ефективної роботи «механізму успіху» школярі повинні вміти співвідносити реальні результати із поставленими цілями. Класний керівник має враховувати рівень творчої напруги кожного учня.

Педагогу слід уникати різких висловлювань і залякування, не використовувати маніпулятивні способи впливу на дітей.

Якщо дитина робить щось неправильно або, навпаки, досягає успіху, необхідно говорити про це відкрито й чесно, при цьому не зловживати похвалою.

Усі виховні заходи мають бути спрямовані на розвиток дитячої ініціативності, творчого натхнення та позитивного мислення.

Педагог повинен бути терплячим у роботі з учнями, адже і дітям, і дорослим властиві як успіхи, так і невдачі, прогрес і тимчасові труднощі.

Учитель не повинен допускати висміювання чи саркастичного ставлення до невдач дитини. Водночас важливим педагогічним засобом є гумор, який допомагає зняти напруження та подолати страх. Кожна зустріч

з учнями має створювати позитивну й доброзичливу атмосферу спілкування.

Педагог не повинен переносити власний життєвий досвід або порівнювати дитину з іншими. Прагнучи допомогти учневі досягти успіху, він не має ототожнювати успішність дитини з її особистісними якостями.

Справжній педагог прагне до того, щоб позакласний захід навчав дитину ставити запитання. Це сприяє розвитку самодослідження та формуванню навичок самостійного пошуку й відкриття нових знань.

Учитель повинен стимулювати самовдосконалення школярів, ставити перед ними складні завдання й об'єктивно оцінювати результати їхньої діяльності. Надмірне прикрашання досягнень дитини негативно впливає на розвиток її самосвідомості та може сприяти формуванню посередності.

Педагог має надавати учням можливість виступати в ролі вчителя чи вихователя. Якщо діти навчають інших того, чого навчилися самі, це допомагає їм краще засвоїти знання та підняти їх на вищий рівень.

Важливим завданням педагога є стимулювання ігрової творчості. Саме гра відкриває широкі можливості для розвитку уяви та інтелектуальних здібностей.

Справжній педагог проявляє любов до дітей не лише словами, а насамперед своїми вчинками. Це можна виразити таким девізом: «Якщо не вмію — навчаюся сам. Якщо вмію — навчаю інших і вдосконалюю себе» [33, с. 48].

Класний керівник повинен уміти давати чіткі, зрозумілі та правильні відповіді на запитання учнів, а також своєчасно й адекватно реагувати на різні ситуації, пов'язані зі взаєминами дітей різної статі протягом усього періоду навчання. Грамотний педагогічний вплив на характер статево-рольових взаємин у шкільному середовищі є важливим і необхідним компонентом системи статево-рольового виховання.

Отже, до форм позакласної роботи зі статево-рольового виховання можна віднести бесіди, ігри, інсценізації, моделювання та розігрування

ситуацій, конкурсno-ігрові програми, виставки дитячих малюнків, класні години, екскурсії, естафети та інші види виховної діяльності.

2.2. Психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку

Молодший шкільний вік (приблизно 6–10 років) є важливим етапом психічного розвитку дитини, який характеризується суттєвими змінами в пізнавальній, емоційній та соціальній сферах. У цей період дитина переходить від ігрової діяльності до навчальної, що стає провідною і визначає подальший розвиток особистості [33, с. 177].

Однією з головних психологічних особливостей молодших школярів є розвиток пізнавальних процесів. У дітей удосконалюється мислення, яке поступово переходить від наочно-образного до словесно-логічного. Вони вчать аналізувати, порівнювати, узагальнювати та робити висновки. Значно розвивається пам'ять: поряд із мимовільною формується довільна пам'ять, що дозволяє свідомо запам'ятовувати навчальний матеріал.

Увага також стає більш стійкою, проте ще потребує підтримки з боку дорослого.

Важливим аспектом є емоційний розвиток дітей. Молодші школярі відзначаються підвищеною емоційністю, чутливістю до оцінки дорослих, особливо вчителя. Вони гостро реагують на похвалу та зауваження, що впливає на їхню самооцінку. Саме в цьому віці формується почуття впевненості у власних силах або, навпаки, не впевненості [34, с. 8].

Соціальний розвиток дітей молодшого шкільного віку пов'язаний із розширенням кола спілкування. Зростає значення однолітків, формується дитячий колектив, розвиваються навички співпраці, взаємодопомоги та взаєморозуміння. Діти починають усвідомлювати соціальні ролі, правила поведінки в суспільстві, вчать будувати міжособистісні відносини.

Особливу роль у цьому віці відіграє розвиток самооцінки та самосвідомості. Дитина починає оцінювати себе через успіхи в навчанні,

ставлення вчителя та однолітків. Самооцінка часто є нестійкою і залежить від зовнішніх факторів, тому важливо підтримувати позитивне ставлення дитини до себе.

Не менш важливою особливістю є формування моральних якостей. Діти засвоюють норми поведінки, поняття добра і зла, справедливості, відповідальності. Вони схильні наслідувати дорослих, тому приклад учителя та батьків має вирішальне значення.

Отже, молодший шкільний вік є періодом інтенсивного психічного розвитку, під час якого формуються основні риси особистості дитини. Урахування психологічних особливостей молодшого шкільного віку є важливою умовою успішної педагогічної діяльності та забезпечення гармонійного розвитку особистості учнів.

Молодший шкільний вік (від 6–7 до 9–10 років) характеризується важливою подією у житті дитини – вступом до школи [36, с. 56].

З початком навчання у школі дитина автоматично займає нове місце у системі суспільних взаємин: у неї виникають постійні обов'язки, пов'язані з навчальною діяльністю. Батьки, педагоги та навіть сторонні люди починають сприймати її не лише як індивідуальність, а й як школяра, який повинен навчатися так само, як і всі діти відповідного віку.

Ще в дошкільному віці дитина відкриває для себе нову соціальну позицію у світі людських взаємин. Вона починає усвідомлювати своє місце серед інших людей і розуміти, яке становище повинна зайняти в майбутньому. До початку навчання у школі дитина вже досягає певного рівня розвитку міжособистісних стосунків: уміє взаємодіяти з дорослими та однолітками, володіє елементарними навичками самоконтролю, здатна підкоряти власну поведінку певним обставинам і проявляти наполегливість у досягненні бажаного. Вона вже усвідомлює, що оцінка її поведінки й

мотивів залежить не тільки від власного ставлення до себе («Я хороший»), а передусім від того, як її вчинки оцінюють оточуючі. У дитини достатньо розвинені рефлексивні здібності. Важливим досягненням цього віку є переважання мотиву «Я повинен» над мотивом «Я хочу» [37, с. 77].

Молодший шкільний вік відкриває перед дитиною нові можливості та перспективи у сфері навчальної діяльності. У початковій школі учень опановує спеціальні психофізичні та психічні дії, необхідні для письма, читання, арифметичних операцій, занять фізичною культурою, малюванням, ручною працею та іншими видами навчальної діяльності.

У дошкільний період, у процесі взаємодії з дорослими й однолітками, дитина навчається рефлексії щодо інших людей. У шкільному житті ці набуті рефлексивні здібності допомагають їй вирішувати проблемні ситуації у взаєминах з учителем та однокласниками. Водночас навчальна діяльність потребує від молодшого школяра особливого виду рефлексії, пов'язаного з виконанням розумових операцій: аналізом навчальних завдань, контролем та організацією власних дій, керуванням увагою, мнемічними процесами, мисленням, плануванням та пошуком способів розв'язання поставлених завдань [39, с. 466].

Дитина, яка починає навчатися у початковій школі, психологічно переходить до нової системи взаємин із навколишніми людьми. Перебуваючи серед тих самих близьких людей і живучи у звичному домашньому середовищі, вона починає усвідомлювати, що її життя суттєво змінилося. Тепер на неї покладаються обов'язки не лише щоденно відвідувати школу, а й дотримуватися вимог навчальної діяльності. Безтурботна свобода дошкільного дитинства поступово змінюється системою залежності та підпорядкування новим правилам життя. Сім'я також починає по-іншому контролювати дитину через необхідність виконання домашніх завдань, дотримання режиму дня та відповідального

ставлення до навчання. Посилення вимог до школяра, навіть за умови доброзичливого ставлення з боку дорослих, покладає на нього новий рівень відповідальності за самого себе [40, с. 237].

Необхідність стримувати ситуативні бажання, дотримуватися самодисципліни та організовувати власну діяльність спочатку може викликати у дитини почуття самотності та певного відчуження від близьких, оскільки тепер вона повинна самотійно відповідати за своє нове життя та організовувати його. Розпочинається складний етап адаптації, пов'язаний із необхідністю регулярно відвідувати школу, бути дисциплінованою, правильно поводитися на уроках, уважно слухати вчителя, виконувати необхідні розумові операції та самотійно організовувати свій день удома [40, с. 241].

У розумовому розвитку дитини молодшого шкільного віку також відбуваються суттєві зміни. Зокрема, активно розвивається усне та писемне мовлення. У дошкільному віці формується словниковий запас, який поступово збільшується настільки, що дитина вже здатна вільно спілкуватися з іншими людьми з приводу явищ і подій повсякденного життя, які входять до кола її інтересів. Якщо трирічна дитина з нормальним рівнем розвитку використовує приблизно 500 і більше слів, то у шестирічному віці її словниковий запас становить уже від 3000 до 7000 слів. Мовлення молодшого школяра включає іменники, дієслова, прикметники, займенники, числівники та службові частини мови.

Значні зміни відбуваються і в розвитку мислення. Однією з характерних особливостей здорової психіки дитини є її пізнавальна активність. Допитливість постійно спонукає дитину до пізнання навколишнього світу та формування власного уявлення про нього. Під час гри дитина експериментує, намагається встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та різноманітні залежності. Чим вищий рівень інтелектуальної активності дитини, тим більше запитань вона ставить і тим

різноманітнішими вони є. Дитину може цікавити практично все: яка глибина океану, як дихають морські тварини, скільки кілометрів має земна куля, чому в горах сніг не тане, тоді як унизу він уже розтанув.

Навчальна діяльність вимагає активного розвитку вищих психічних функцій — довільної уваги, пам'яті та уяви. У молодшому шкільному віці увага, пам'ять і уява поступово набувають самостійності, оскільки дитина оволодіває спеціальними прийомами й діями, які допомагають їй зосереджуватися на навчанні, запам'ятовувати побачене чи почуте, а також уявляти об'єкти й явища, що виходять за межі її попереднього досвіду [42, с. 255].

Отже, молодший шкільний вік є періодом активного становлення особистості, формування знань, умінь і навичок у сфері спілкування з представниками протилежної статі, а також розвитку соціально-психологічних ролей майбутнього чоловіка, жінки, батька, матері, чоловіка та дружини.

2.3 Принципи роботи класного керівника з формування статевої поведінки молодших школярів

Формування статевої поведінки є важливим складником виховання молодших школярів, оскільки саме в цьому віці закладаються основи соціальної поведінки, моральних цінностей та уявлень про взаємини між людьми. Молодший шкільний вік характеризується активним засвоєнням соціальних ролей, тому значну роль у цьому процесі відіграє класний керівник [43, с. 526].

Статева поведінка — це система дій, вчинків і моделей поведінки, які відповідають соціальним очікуванням щодо представників певної статі. Вона формується під впливом сім'ї, школи, засобів масової інформації та найближчого оточення. Завданням класного керівника є

створення умов для гармонійного розвитку особистості дитини без нав'язування стереотипів.

У своїй роботі класний керівник повинен керуватися рядом принципів. Насамперед це принцип рівності, який передбачає однакове ставлення до хлопчиків і дівчаток, надання їм рівних можливостей для розвитку. Важливим є також принцип індивідуального підходу, що враховує особливості кожної дитини, її інтереси та здібності. Принцип гуманізації передбачає повагу до особистості дитини, формування позитивного ставлення до себе та інших. Не менш значущим є принцип співпраці з сім'єю, адже ефективність виховання значно підвищується за умови узгодженості дій школи та батьків [44, с. 22].

Форми роботи класного керівника з формування статевої поведінки є різноманітними. Однією з основних форм є виховні години, під час яких обговорюються питання дружби, взаємоповаги, культури поведінки. Ефективними є бесіди та дискусії, що сприяють розвитку критичного мислення та формуванню власної позиції учнів. Важливу роль відіграють рольові ігри, які допомагають дітям моделювати різні життєві ситуації та вчитися правильної поведінки.

Також значне місце посідають колективні творчі справи — свята, конкурси, спільні проєкти, які сприяють згуртуванню учнівського колективу та формуванню навичок співпраці між хлопчиками та дівчатками. Індивідуальна робота з учнями дозволяє врахувати особливості розвитку кожної дитини та надати їй необхідну підтримку. Не менш важливою є робота з батьками, яка включає консультації та батьківські збори з питань виховання дітей [44, с. 23].

Отже, ефективна діяльність класного керівника щодо формування статевої поведінки молодших школярів базується на поєднанні різноманітних форм і методів роботи, а також на дотриманні основних педагогічних принципів. Це сприяє гармонійному розвитку особистості дитини, формуванню культури взаємин та підготовці до життя в суспільстві.

Попередньо розглянувши форми позакласної роботи зі статеворольового виховання, можна скласти психолого-педагогічні рекомендації з організації позакласної роботи зі статеворольового виховання молодших школярів [45, с. 706].

Попередньо виділимо напрямки позакласної роботи зі статеворольового виховання молодших школярів:

- просвітницька робота (надання знань про дитину, як про представника статі, про етичні норми поведінки);
- корекційно-розвиваюча (створити умови для набуття та відпрацювання навичок статеворольової поведінки);
- консультативне (організація співробітництва з сім'єю, спільні заходи, консультації із психологом, складання рекомендацій).

Виділивши напрямки позакласної роботи зі статеворольового виховання молодших школярів, позначимо змістовний компонент, який повинен працювати на реалізацію наступних завдань:

- 1) вчити виділяти головні суттєві (гендерні) характеристики, що відрізняють хлопчиків від дівчаток (проведення дидактичних ігор «Хлопчики та дівчатка», розмова на тему «Ми такі різні», розмова на тему «Які хлопчики та дівчатка», гра «Мозаїка», гра «Плутанина»);
- 2) розвиток знань про ефективне спілкування з протилежною статтю («Леді та Джентльмен шоу»);
- 3) Сформувати розуміння ролі та функції батька та матері, чоловіка та дружини (дидактична гра «Сім'я», бесіда на тему «Сім'я. Роль мами та тата в сім'ї», дидактична гра «Професії»);
- 4) розвиток знань про появу світ дітей (розмова на тему «Звідки я взявся»);
- 5) прищепити культурно-гігієнічні навички (бесіда про гігієну).

Конкретні форми позакласної роботи зі статеворольового виховання можуть бути такими:

- бесіди – «Сім'я. Роль мами та тата в сім'ї», «Ми такі різні», «Професії»;

- ігри - «Ану, хлопчики», «Ану-мо, дівчатка», гра «Мозаїка», гра «Плутанина»;
- виставки малюнків – «Моя сім'я», «Це Я»;
- класна година - «Що означає бути добрим сином, дочкою?»
- екскурсії – «Жіноча краса в різні часи» (картинна галерея);
- естафети – «Мама тато я – спортивна сім'я».

Дані форми позакласної роботи вирішують такі завдання:

- 1) сприяти розвитку знань про психологічні особливості своєї та протилежної статі;
- 2) розвивати знання та уявлення про чоловічу та жіночу статевоюльову поведінку;
- 3) формувати навички взаємодії між хлопчиками і дівчатками, вміння запобігати і вирішувати розбіжності, що виникають між ними;
- 4) сприяти оптимізації дитячо-батьківських відносин (покращення внутрішньосімейного психологічного мікроклімату);
- 5) прищепити моральні установки, цінності.

У реалізації цієї програми можна використовувати словесні методи (бесіда), наочні (роздавальний матеріал для дидактичних ігор), проєктивні малювальні техніки (малювання чоловічого та жіночого образів), ігри та вправи, ліплення тощо [48, с. 54].

РОЗДІЛ 3.

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ З ФОРМУВАННЯ СТАТЕВОРОЛЬОВОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

3.1. Діагностика особливостей статеворольової поведінки молодших школярів

Дослідно-експериментальна робота здійснювалась на базі КЗ “Музиківський опорний ліцей “Музиківської сільської ради , Херсонського району , Херсонської області. Експеримент проводився у три етапи у 3-му «А» класі. У навчальній групі 25 осіб (12 дівчаток, 13 хлопчиків) із 24 сімей. 12 із них належать до категорії неповних. У цих сім'ях виховується 5 дівчаток і 7 хлопчиків, що може ускладнювати формування статеворольової моделі поведінки для останніх, через брак наочного прикладу в особі тата.

Проаналізувавши зміст виховної діяльності у цій школі, можна дійти невтішного висновку що заняття, створені задля освоєння молодшими школярами чоловічих і жіночих поведінкових ролей, проводяться класними керівниками епізодично, у системі.

На етапі констатуючого експерименту нами були підібрані та проведені методики, що дозволяє визначити рівень сформованості уявлення про чоловічу та жіночу модель поведінки у досліджуваній групі. Перша методика – адаптована до цього віку анкета «З чого, з чого ж, з чого зроблені наші дівчата (хлопчики)?», що дозволяє виявити пріоритетні, на погляд піддослідних, психологічні характеристики, як негативні, так і позитивні, властиві чоловічому / жіночому та загальному типу поведінки.

«З чого ж, з чого ж, з чого зроблені наші дівчата (хлопчики)?»

(Визначення психологічних характеристик властивих чоловічій, жіночій поведінці) С. Степанов.

У кожному суспільстві існують певні стереотипні уявлення щодо поведінки чоловіків і жінок. Діти засвоюють ці моделі ще з раннього віку, коли чують від дорослих зауваження на кшталт: «Хіба так можна поводитися, ти ж дівчинка (хлопчик)!». Саме тому у кожної людини формується власне уявлення про те, які риси характеру повинні бути властиві чоловікові, а які — жінці. Безумовно, ці уявлення значною мірою формуються під впливом суспільних традицій, звичаїв та культурних норм.

Інструкція: дітям пропонується перелік із 30 якостей, серед яких вони повинні самостійно визначити риси, характерні для чоловіків, жінок, а також нейтральні якості, однаково притаманні обом статям.

Агресивність

Схильність до змін

Вірність

Доброта

Жадібність

Жіночність

Турбота про людей

Любов до дітей

М'якість

Ніжність

Різкість

Сила

Скромність

Теплота

Терплячість

Тихий голос

Розум

Вміння працювати

Чесність

Почуття гумору

Впертість

Здатність втішити

Вміння поступитися

Захищати свої погляди

Сором'язливість

Бажання бути головним

Мужність

Має власну думку

Не залежить ні від кого

Любить ризикувати

До рис, які традиційно відносять до чоловічого типу характеру, належать такі пункти (вказуються лише номери):

12, 21, 22, 24, 26, 27, 28, 29, 30.

Для жіночого типу характерними вважаються такі риси:

6, 7, 8, 9, 10, 14, 16, 21, 22.

Інші якості розглядаються як нейтральні [49, с. 123].

Якщо вибір учасників дослідження збігається із запропонованим переліком, це свідчить про відповідність їхніх уявлень загальноприйнятим нормам поведінки чоловіків і жінок. Якщо ж до одного зі списків потрапляють риси, які вважаються нейтральними, це може свідчити про тенденцію надавати надмірного значення статевим проявам у поведінці людини. У випадку, коли досліджувані правильно визначають більшу кількість чоловічих або жіночих рис, можна говорити про краще розуміння особливостей певної статі, причому не обов'язково власної.

Наступною методикою стала проєктивна методика «Кінетичний малюнок сім'ї» Р. Бернса та С. Кауфмана, відповідно до якої досліджуваним необхідно було намалювати членів своєї сім'ї під час будь-якої спільної діяльності.

Цю методику було запропоновано Р. Бернсом та С. Кауфманом у 1972 році з метою діагностики внутрішньосімейних взаємин очима дитини.

Інструкція: «Намалюй свою сім'ю так, щоб усі її члени були чимось зайняті».

Для виконання завдання учасникам пропонували стандартний чистий аркуш паперу, простий олівець і гумку. За необхідності додатково могли використовуватися кольорові олівці.

У протоколі дослідження фіксувалися час виконання завдання, усі запитання та висловлювання дитини, виправлення, стирання та інші особливості процесу малювання.

Бесіда після завершення роботи включала приблизно такі запитання:

Хто зображений на малюнку?

Що робить кожен член сім'ї?

Де вони перебувають?

Їм весело чи сумно?

Хто з них найщасливіший і чому?

Хто є найнещаснішим і з якої причини?

Окрім основних запитань, дитині можуть бути запропоновані спеціальні ситуації, спрямовані на виявлення позитивних і негативних взаємин у сім'ї:

Уяви, що у тебе є два квитки до цирку. Кого б ти запросив піти разом із собою?

Уяви, що вся сім'я збирається в гості, але один із членів родини захворів і змушений залишитися вдома. Хто це буде?

Ти будуєш будинок із конструктора (або вирізаєш паперову сукню для ляльки), але у тебе не виходить. До кого ти звернешся по допомогу?

У тебе є N кількість квитків на цікавий фільм, але їх на один менше, ніж членів сім'ї. Хто залишиться вдома?

Уяви, що ти потрапив на безлюдний острів. З ким би ти хотів там жити?

Тобі подарували цікаве лото. Уся родина хоче грати, але людей на одного більше, ніж потрібно. Хто не братиме участі у грі?

Інтерпретація результатів.

Аналіз структури малюнка.

Порівняння складу намальованої сім'ї з реальною сім'єю.

а) Якщо на малюнку дитина зображує повний склад сім'ї, це свідчить про емоційне благополуччя та позитивний психологічний клімат у родині.

б) Якщо на малюнку відсутній хтось із членів сім'ї, це може вказувати на незадоволеність сімейною ситуацією, наявність емоційного відчуження або навіть прихованої агресії.

в) Випадки, коли на малюнку взагалі немає людей або дитина зображує осіб, які не належать до її сім'ї, можуть свідчити про:

наявність психотравмуючих переживань, пов'язаних із сім'єю;

почуття покинутості та знедоленості (наприклад, у дітей, які виховуються в інтернатних закладах);

аутистичні прояви;

високий рівень тривожності, пов'язаний із відчуттям небезпеки;

відсутність емоційного контакту між дитиною та психологом.

г) Зменшення складу сім'ї на малюнку може пояснюватися тим, що дитина не зображує тих членів родини, які є для неї емоційно непривабливими або з якими вона має конфліктні взаємини. На запитання, чому ці люди не були намальовані, дитина часто дає відповіді захисного характеру: «не вистачило місця», «я боявся, що не вийде красиво» тощо. Іноді замість цих осіб дитина малює тварин або птахів.

д) Якщо дитина не зображує себе або, навпаки, малює лише себе, це може свідчити про відсутність почуття єдності з родиною. Випадок, коли дитина малює тільки себе, додатково інтерпретується залежно від особливостей зображення:

якщо малюнок великий, яскраво прикрашений деталями, аксесуарами та кольорами, це може свідчити про егоцентричність і наявність істероїдних рис характеру;

якщо зображення невелике й супроводжується негативним емоційним фоном, це може бути ознакою почуття самотності, покинутості або навіть аутистичних тенденцій [50, с. 84].

е) Випадки, коли дитина збільшує склад сім'ї на малюнку, можуть свідчити про:

незадоволені психологічні потреби у рівноправному спілкуванні та бажання мати брата чи сестру;

прагнення перебувати серед інших людей;

бажання зайняти батьківську, опікунську позицію щодо інших дітей (тому на малюнку можуть з'являтися додаткові діти, тварини чи птахи);

потребу в людині, здатній забезпечити близький емоційний контакт;

інколи це також може бути проявом символічного руйнування цілісності сім'ї або своєрідною помстою батькам через переживання непотрібності та відчуження.

Розташування членів сім'ї та особливості їх взаємодії.

а) Якщо сім'я зображена у повному складі, члени родини тримаються за руки або виконують спільну діяльність, це є показником згуртованості сім'ї, емоційного благополуччя та включеності дитини у сімейні взаємини.

б) На низький рівень емоційних зв'язків між членами сім'ї можуть вказувати:

роз'єднаність персонажів на малюнку;

велика дистанція між ними;

наявність між ними різних предметів або перегородок, наприклад: батько — за газетою, мати — біля плити чи прасувальної дошки [50, с. 98].

Найбільш емоційно неприємних для себе персонажів дитина може поміщати у рамку або малювати окремо від інших. Якщо ж дитина зображує себе осторонь членів сім'ї, це свідчить про переживання відчуженості.

в) Якщо члени сім'ї беруть участь у спільній грі-змаганні, наприклад грають у м'яч, це свідчить про те, що дитина визнає наявність взаємозв'язків, взаємного інтересу та певного суперництва між членами

сім'ї. М'яч, розташований між двома або кількома персонажами, символізує баланс між почуттям любові та суперництвом. Якщо м'яч знаходиться біля голови одного з персонажів, це означає, що дитина визнає за ним провідну, активну роль у сімейному житті. Якщо ж м'яч лежить або підстрибує біля ноги персонажа, це може свідчити про неадекватну роль цієї людини у сімейному суперництві.

Послідовність та особливості зображення членів сім'ї.

а) Найбільш значущого для себе персонажа дитина, як правило, малює першим. Така фігура зазвичай є більшою за розміром, ретельніше промальованою та деталізованою порівняно з іншими. Під час роботи дитина може неодноразово повертатися до цього персонажа, доповнювати його або виправляти окремі деталі.

б) Негативне ставлення до когось із членів сім'ї може проявлятися у вигляді схематичного, неповного або недостатньо деталізованого зображення (наприклад, без окремих частин тіла). Використання штрихування при малюванні певного персонажа може свідчити про наявність конфліктного ставлення до нього або про слабкі емоційні зв'язки. Аналогічно трактуються паузи, вагання чи сумніви дитини перед початком зображення окремого члена сім'ї.

в) Розмір фігури автора малюнка порівняно з іншими персонажами також має важливе значення. Якщо дитина зображує себе більшою або рівною за розміром з іншими членами сім'ї, це може вказувати на суперництво за батьківську увагу та любов із братом, сестрою або одним із батьків. Якщо ж власна фігура є значно меншою за інші, що не відповідає реальності, це може свідчити про почуття власної незначущості або про потребу в додатковій турботі та увазі з боку батьків. За стилем зображення себе, ступенем подібності до інших персонажів можна визначити, з ким дитина себе ототожнює та чи відповідає це її статевій належності [52, с. 77].

Символіка малюнка.

а) Бруд (наприклад, складені в купу брудні тарілки, сміття, брудні плями на підлозі чи листя у дворі) виступає символом внутрішнього неспокою дитини, переживання нею неприємних ситуацій, внутрішньої дисгармонії або почуття провини через певні дії чи поведінку.

б) Вода, лід, дощ, зірки, холодильник та інші образи, пов'язані з холодом, можуть символізувати депресивний емоційний стан дитини в теперішньому або майбутньому. Подібне значення можуть мати й ліжка або зображення людей, які лежать, сплять чи хворіють, особливо якщо дитина ототожнює себе з ними.

в) Символами суперництва вважаються спортивні ігри, спортивний інвентар, а також зображення боротьби між тваринами, наприклад кішкою та собакою.

г) Квіти та метелики символізують реальний або бажаний стан спокою, гармонії та безтурботності.

д) Повітряні кульки чи паперові змії можуть свідчити про відчуття психологічного тиску, від якого дитина прагне звільнитися.

е) До символів агресії належать дитяче ліжечко або клітка, які можуть асоціюватися з полоном, обмеженням свободи чи покаранням (наприклад, якщо у ліжечку намальований молодший брат або сестра). До цієї ж групи символів належать барабани, зброя, молотки, мотики, граблі, а також дикі тварини, зображені, наприклад, під час відвідування зоопарку.

ж) Дорожні знаки можуть виступати символом стримування емоцій та підпорядкування правилам і вимогам, які нав'язуються дитині, переважно у шкільному середовищі.

з) Символами влади та загрози є мітли, вибивалки для одягу, пирососи, вантажні автомобілі, промислова техніка (крани, екскаватори), поїзди або великі споруди, що нависають над персонажами.

і) Зображення між членами сім'ї небезпечних предметів (зброї, навіть іграшкової, ножиць, кухонних ножів тощо) може свідчити про агресивність або наявність суперництва між персонажами [53, с. 155].

Третьою методикою стала «Методика недописаної тези» Н. Щуркової, спрямована на виявлення уявлень дітей про основні якості, притаманні власній та протилежній статі. У дослідженні взяли участь 25 дітей, серед яких 12 дівчаток і 13 хлопчиків.

Іноді цю методику називають «методикою незавершених речень». Проте така назва не повністю передає її сутність. Теза являє собою певне судження з конкретного питання, тоді як речення може лише повідомляти певний факт без вираження ставлення до нього.

Завершити тезу означає висловити власну думку та продемонструвати особисте ставлення до предмета висловлювання. Наприклад, якщо дитині запропонувати закінчити речення «Кішка в будинку...», вона може просто описати ситуацію: «Кішка в будинку спить у кріслі». Така відповідь не дає досліднику достатньо інформації. Якщо ж дитині запропонувати незавершену тезу «Кішка в житті людини...», то індивідуальне завершення цього висловлювання дає значно багатший матеріал для аналізу особистісних уявлень та ставлень дитини [55, с. 379].

Якщо тези надруковані на окремих картках, кожен учасник дослідження записує продовження фрази безпосередньо на картці. У випадках, коли технічно забезпечити це складно, початок тези зачитується вголос, а діти самостійно дописують завершення фрази після трьох крапок. Нижче наведено приклади незавершених тез, які мають різну дослідницьку спрямованість:

Гарне життя — це...

Бути людиною — означає ...

У хорошій школі завжди ...

Якщо помічаєш недоліки людини, то...

Побачивши поганий вчинок товариша, потрібно...

Найважливіше в житті людини — це...

Той, хто багато читає, завжди ...

Батьки в житті молодої людини ...

Щоб бути щасливим, необхідно ...

Якщо бачиш недоліки людини...

Я найкраще почуваюся тоді, коли ...

Коли у мене є вільний час, я ...

Мені добре у сім'ї, коли ...

Мені буває погано у сім'ї, коли ...

Коли я дивлюся на себе в дзеркало, то бачу ...

Щоб мати друзів, потрібно ... [52, с. 68]

Іноді, щоб уникнути формальних або надто шаблонних відповідей дітей, до початку тези додають вислови: «Я думаю», «Мені здається», «Я завжди вважаю, що...» або «Я зазвичай так роблю...». Тоді формулювання завдання може виглядати, наприклад, так: «Я думаю, що людина обирає таку роботу...».

Наприклад, педагог може запропонувати дітям завершити вислів «Мені добре у класі, коли...» або протилежний за змістом варіант «Мені погано у класі, коли...». Подібні завдання дають можливість отримати уявлення про емоційне самопочуття дітей у колективі, а також визначити чинники, які впливають на психологічний комфорт учнів у групі.

Під час обробки результатів анкетування було встановлено таке:

Результати діагностики рівня сформованості чоловічого та жіночого типу поведінки у молодших школярів (анкета «З чого ж, з чого ж, з чого зроблені наші хлопчики (дівчата)»):

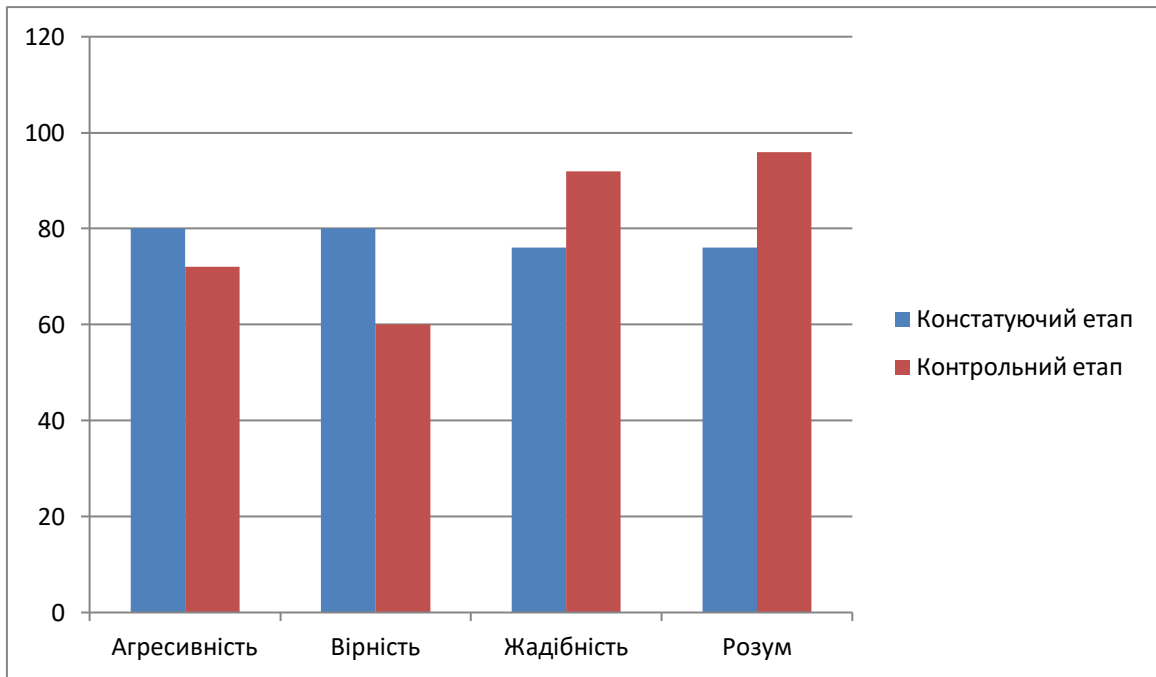

Рис. 3.1. Діаграма діагностики рівня загальних рис сформованості чоловічого та жіночого способу поведінки

До загальних якостей, які, на думку досліджуваних, однаково притаманні як чоловікам, так і жінкам, були віднесені такі риси:

- «агресивність» та «вірність» — 20 осіб (80%);
- «жадібність» і «чесність» — 19 осіб (76%);
- «почуття гумору» та «розум» — 18 осіб (72%);
- «схильність до змін» — 15 осіб (60%).

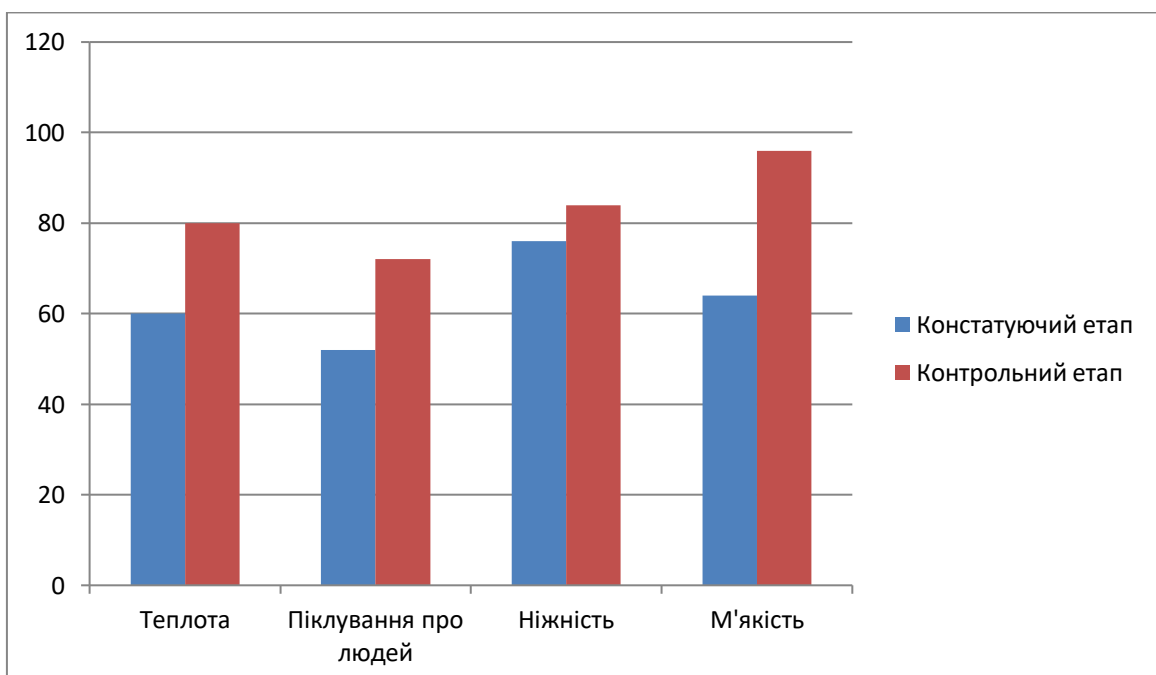

Рис. 3.2. Діаграма діагностики рівня рис сформованості чоловічого та жіночого способу поведінки, властивих дівчатам

До рис, властивих жінкам:

- «жіночність» - 23 особи (92%),
- «ніжність» та «тихий голос» - 19 осіб (76%),
- «м'якість» - 16 осіб (64%),
- «турбота про людей» - 15 осіб (60%),
- «теплота» - 13 осіб (52%),
- «здатність втішити» - 12 осіб (48%).

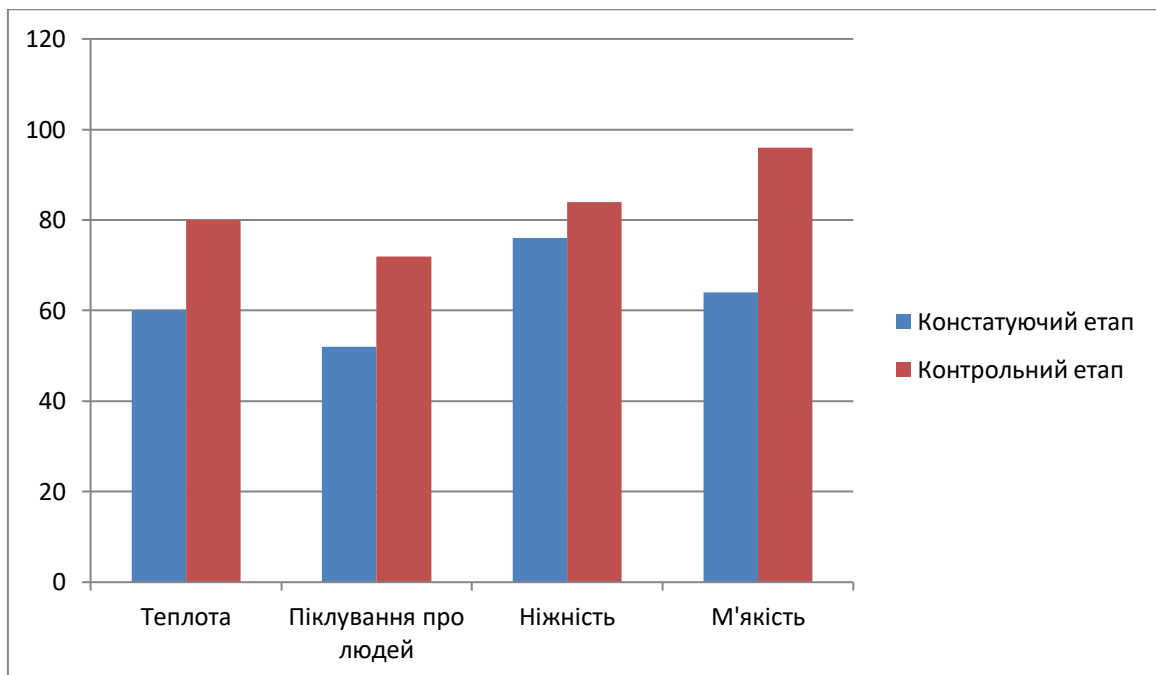

Рис. 3.3. Діаграма діагностики рівня рис сформованості чоловічого та жіночого способу поведінки, властивих хлопцям

До рис, які досліджувані віднесли виключно до чоловічих, належать:

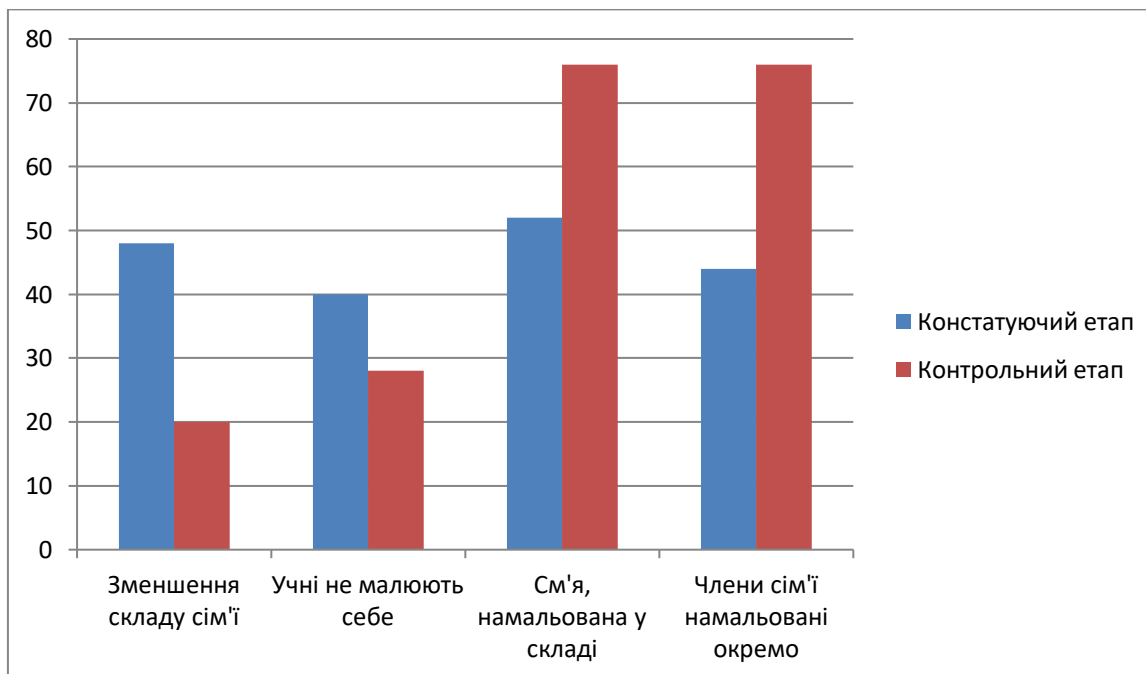
- «сила» — 23 особи (92%);
- «мужність» — 22 особи (88%);
- «бажання бути головним» — 18 осіб (72%);
- «різкість» — 17 осіб (68%);

- «любить ризикувати» — 14 осіб (56%);
- «захищає свої погляди» — 13 осіб (52%);
- «вміння поступитися» — 12 осіб (48%).

Отримані результати свідчать про те, що в учнів уже сформовані певні уявлення щодо рис, характерних для чоловічого та жіночого типів поведінки, проте у частини дітей ці уявлення ще не є достатньо точними та повністю правильними.

Аналіз проєктивних малюнків показав (рис. 3.4.), що повний склад сім'ї був зображений у 13 малюнках (52%), що можна розглядати як показник емоційного благополуччя та позитивних взаємин між членами родини.

Водночас у 12 роботах (48%) спостерігалось зменшення кількісного складу сім'ї. При цьому 10 учнів (40%) не зобразили на малюнку самих себе, а 5 досліджуваних (20%) не включили образ матері.

*Рис. 3.4. Діаграма діагностики методики
«Кінетичний малюнок сім'ї»*

Це може свідчити про недостатньо сформоване почуття єдності дитини з родиною, переживання власної незначущості порівняно з іншими членами сім'ї, а також про наявність емоційної чи психологічної дистанції з тим членом родини, якого дитина не зобразила на малюнку.

Лише одного, найбільш значущого для себе члена сім'ї, включили до малюнка 5 піддослідних (20%). При цьому двоє дітей намалювали матір (один із них — хлопчик), а троє хлопчиків зобразили лише батька.

Для молодшого шкільного віку природним є те, що найбільш авторитетною та значущою постаттю для дитини виступає дорослий тієї ж статі. Саме він стає зразком для наслідування — як у поведінці, так і в зовнішніх проявах. Відповідно, відсутність належного прикладу в сімейному середовищі може негативно впливати на процес формування у дитини моделі статевої поведінки.

Більшість членів сім'ї, зайнятих певною діяльністю, зобразили 12 дітей (48%). Однак спільна діяльність усіх членів родини, яка передбачалася інструкцією методики, була відображена лише в одному малюнку. В інших роботах члени сім'ї були намальовані окремо один від одного або навіть поміщені в рамки — це спостерігалось у 11 роботах (44%). Отримані результати дають підстави припустити, що, на думку більшості дітей, сімейні взаємини не є достатньо міцними та довірливими, а відчуття сімейної єдності виражене недостатньо.

Разом із тим заняття батьків у малюнках здебільшого відповідали традиційним статевим ролям: матері найчастіше були зображені за приготуванням їжі, тоді як діяльність батьків у 6 роботах (24%) обмежувалася переглядом телевізора, роботою за комп'ютером або відпочинком на дивані. У 3 випадках (12%) рід занять батька взагалі був невизначеним.

Лише у трьох малюнках діти зобразили батьків активними учасниками сімейного життя: допомога по дому, участь у вихованні молодшої дитини

або ремонт автомобіля. Це дозволяє зробити висновок про недостатньо чітке та сформоване уявлення дітей про образ чоловіка й батька.

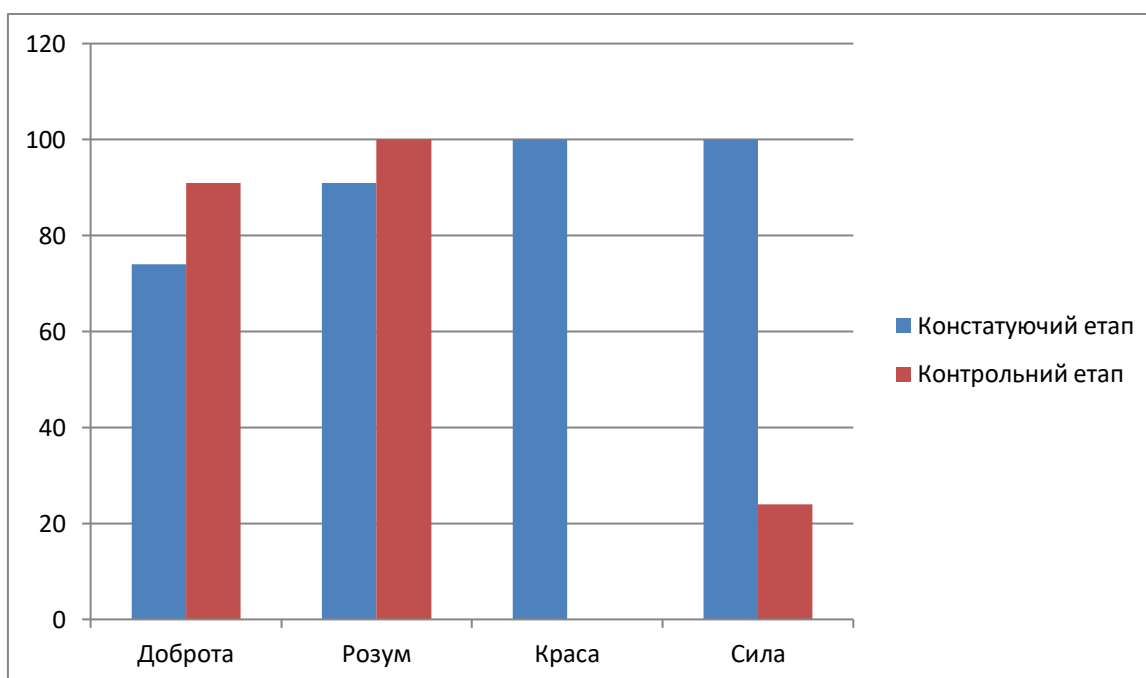
Про наявність ознак емоційного неблагополуччя в сім'ї свідчать також інші особливості малюнків: у 7 роботах діти включили до складу сім'ї домашніх тварин (котів, птахів), що може вказувати на потребу у тепліших та ближчих емоційних контактах; у 4 малюнках члени сім'ї були зображені без облич, що також може свідчити про порушення емоційних зв'язків та певну емоційну холодність у родині.

Результати обробки методики недописаної тези показали, що серед великої кількості чоловічих характеристик, виділених дівчатками, провідне місце займають (рис. 3.5):

-«справедливість», «сила» та «краса» — 48% (12 осіб);

-«розум» — 44% (11 осіб);

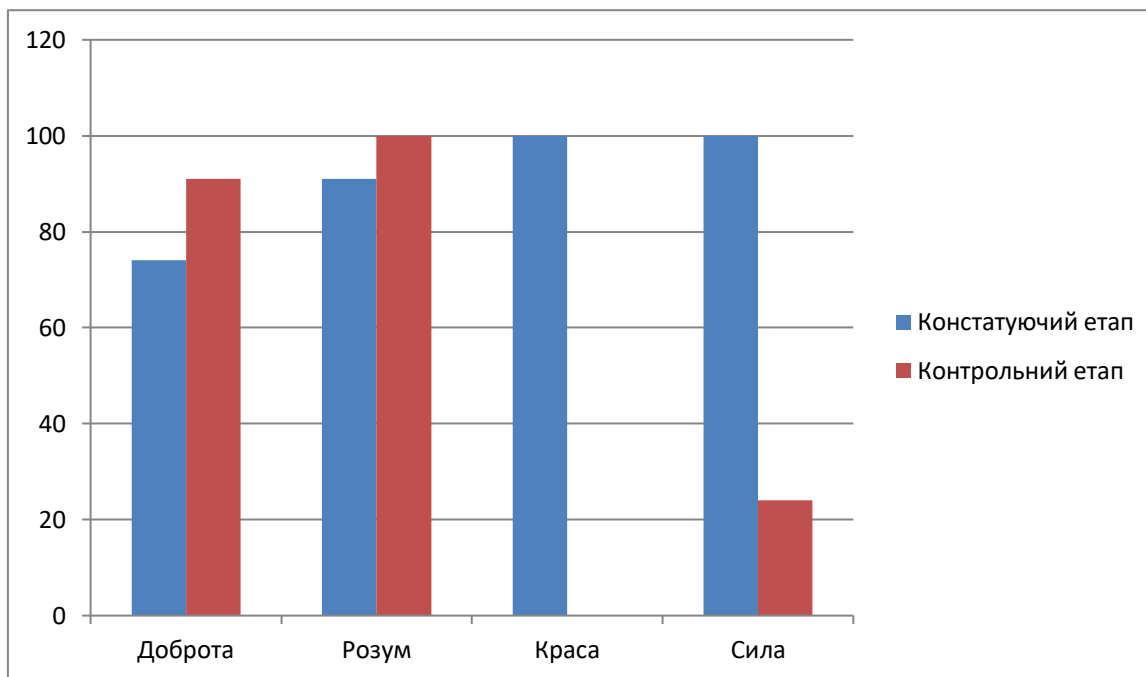
-«доброта» — 36% (9 осіб).

*Рис. 3.5. Діаграма діагностики методики
«Незакінчені речення»*

Із безлічі чоловічих характеристик найпоширенішими на думку хлопчиків були такі як:

- «сила» - 52% (13 осіб),
- «доброта» - 40% (10 осіб),
- «краса» - 36% (9 осіб),
- «розум» - 28% (7 осіб),
- «працелюбність» - 24% (6 осіб) (рис. 3.6).

*Рис. 3.6. Діаграма діагностики методики
«Незакінчені речення»*

Погляди хлопчиків і дівчаток щодо образу чоловіка збіглися у визначенні таких характеристик, як «сила», «краса» та «розум». Водночас дівчатка значно більше, ніж хлопчики, акцентували увагу саме на інтелектуальних якостях чоловіка.

На думку хлопчиків, ідеальний образ жінки характеризується такими рисами:

- «краса» — 44% (11 осіб);
- «доброта» — 40% (10 осіб);
- «скромність» — 28% (7 осіб);
- «розум» — 24% (6 осіб);
- «ніжність» — 12% (3 особи).

Отримані результати дозволяють припустити, що хлопчики значною мірою орієнтуються саме на зовнішню привабливість жінки.

Ідеальний образ представниці власної статі дівчатка пов'язують із такими характеристиками:

«краса» — 48% (12 осіб);

«акуратність» — 32% (8 осіб);

«розум» — 28% (7 осіб);

«скромність» — 24% (6 осіб);

«впевненість» та «вміння фарбуватися» — 16% (4 особи).

У цьому випадку погляди досліджуваних збіглися щодо таких рис, як «краса», «скромність» та «розум».

Узагальнення результатів усіх проведених діагностичних методик дає підстави зробити висновок про те, що в даному учнівському колективі уявлення про характеристики, притаманні чоловічій та жіночій статі, є недостатньо чіткими та частково розмитими. При цьому більш сформованим і визначеним виявився саме чоловічий образ.

Під час дослідження основна увага приділялася не зовнішнім ознакам, а особистісним та внутрішнім якостям. Однак більшість молодших школярів відчували труднощі у визначенні таких характеристик, часто плуталися та не могли дати чітких відповідей.

Отже, формуванню більш конкретних, цілісних і різнобічних уявлень про образ чоловіка та жінки, а також підвищенню рівня сформованості статевої поведінки може сприяти спеціально організований комплекс позакласних занять.

3.2. Процедурний розділ програми дослідження із формування статевої поведінки молодших школярів

На формувальному етапі експериментального дослідження було розроблено комплекс занять, спрямованих на формування у молодших

школярів навичок статевої поведінки. Основою цього комплексу стали такі принципи:

- урахування вікових особливостей молодших школярів, що передбачало використання наочних матеріалів, ігрових форм роботи, пізнавальних завдань та опору на особистий досвід дітей;

- поступове ускладнення змісту навчального матеріалу та завдань;

- забезпечення емоційно насиченої діяльності;

- організація спільної діяльності учнів під час занять;

- аналіз та оцінювання педагогом процесу виконання завдань і їх результатів з погляду засвоєння дітьми моделей статевої поведінки.

У межах реалізації комплексу занять класний керівник використовував такі форми роботи:

- бесіди;

- ігри;

- інсценізації та моделювання ситуацій;

- конкурсно-ігрові програми;

- виставки малюнків;

- класні години;

- естафети;

- екскурсії.

Заняття проводилися у позаурочний час. Під час вивчення окремих тем застосовувалися аудіозаписи, наочні матеріали (плакати, фотографії, роздаткові матеріали тощо).

Під час розроблення комплексу занять було використано програму І. Шелухіна. На батьківських зборах батькам представили результати первинної діагностики учнів щодо рівня сформованості навичок статевої поведінки. Ознайомившись із результатами, батьки мали можливість поставити запитання та отримати необхідні рекомендації. До структури комплексу було включено також два заняття, у яких брали участь молодші школярі разом із батьками.

Основними темами занять стали:

Конкурсно-ігрова програма «З чого ж, з чого ж, з чого ж зроблені наші хлопчики та дівчата?».

Рольова гра з елементами тренінгу «Що ти знаєш про мене?».

Класна година «Дівчатка та хлопчики: два різні світи».

Класна година «Дівчатка та хлопчики! Дружити чи сваритися?».

Конкурсно-ігрова програма «Моя сім'я».

Конкурсно-ігрова програма «А ну, дівчатка, а ну, хлопчики».

Конкурсно-ігрова програма «Синочки та доньки».

Конкурсно-ігрова програма «Ми — майбутні тата та мами».

Конкурсно-ігрова програма «Тато, мама, я — творча сім'я».

Конкурсно-ігрова програма «Леді та джентльмени».

Оскільки у школі раніше майже не проводилися заходи, присвячені питанням статевої поведінки, запропоновані заняття викликали значний інтерес у дітей протягом усього періоду роботи. Учні із захопленням виконували вправи та завдання, розширюючи свої знання й уявлення як про себе, так і про представників протилежної статі.

На початкових етапах проведення занять досить складно проходили вправи, пов'язані зі взаємодією дітей саме у чоловічих і жіночих ролях. Наприклад, хлопчики значно легше робили компліменти, що, безумовно, можна оцінити позитивно. Водночас дівчатка часто соромилися та відчували труднощі під час виконання подібних завдань. На окремих заняттях («Дівчатка та хлопчики: два різні світи», «Дівчатка та хлопчики! Дружити чи сваритися?») виникали ситуації суперництва та певного протистояння, коли представники кожної статі намагалися відстоювати власні інтереси, звички та особливості поведінки.

Конкурсно-ігрові програми створювали сприятливі умови для прояву дітьми своїх чоловічих і жіночих якостей, умінь та здібностей, дозволяли продемонструвати себе з найкращого боку. Це, з одного боку, підтримувало

дух суперництва, а з іншого — сприяло формуванню більш повного уявлення дітей одне про одного.

Конкурсно-ігрова програма «Ми — майбутні тата та мами» виявилася досить незвичною для учнів другого класу. Дітям необхідно було приміряти на себе роль сімейної пари, яка для них ще є далекою та незвичною. Спостереження за перебігом заняття показало, що у більшості створених «пар» психологічне лідерство займали саме дівчатка. Це можна пояснити тим, що вони швидше орієнтувалися в ігрових ситуаціях, активніше брали ініціативу та краще розуміли, як діяти в тій чи іншій ситуації. Таким чином, модель статевої поведінки у дівчаток виявилася більш сформованою, ніж у хлопчиків. Відомо, що у молодшому шкільному віці діти значною мірою наслідують поведінку батьків. Тому результати методики «Кінетичний малюнок сім'ї» певною мірою пояснюють дезорієнтованість окремих хлопчиків.

Позитивний емоційний фон спостерігався під час занять, у яких брали участь не лише діти, а й їхні батьки (конкурсно-ігрові програми «Тато, мама, я — творча сім'я», «Моя сім'я»). Завдання були організовані таким чином, щоб свої здібності та навички могли продемонструвати як діти, так і дорослі, а також щоб учасники могли спільними зусиллями досягати успіху.

Разом із тим присутність батьків дещо знижувала рівень самостійності та ініціативності дітей. Учні постійно шукали підтримки, схвалення та емоційного підкріплення з боку батьків. Загалом можна зазначити, що такі заняття сприяли формуванню почуття єдності, взаєморозуміння та дали можливість учасникам краще пізнати одне одного.

Підсумкова конкурсно-ігрова програма «Леді та джентльмени» найбільш яскраво продемонструвала зміни в уявленнях дітей щодо особливостей поведінки та характеру чоловіків і жінок. Учні почали значно вільніше взаємодіяти між собою, без зайвого сором'язливого кокетування чи збентеження, а також демонстрували сформовані елементи культури поведінки. Хлопчики поводитися ввічливо та галантно, виявляли повагу до

дівчаток і прагнули співпрацювати з ними на всіх етапах конкурсної програми. Дівчатка, у свою чергу, проявляли турботливість, м'якість у спілкуванні та намагалися враховувати думку хлопчиків.

Окрім основного комплексу занять, у класі додатково проводилися конкурси малюнків на теми «Мій ідеал» та «Моя сім'я», а також організовувалася екскурсія до краєзнавчого музею, присвячена ознайомленню з елементами жіночого та чоловічого одягу і особливостями ведення побуту.

За спостереженнями класного керівника, після проведення комплексу занять психологічна атмосфера в учнівському колективі помітно змінилася на краще. Діти стали більш уважними, доброзичливими та ввічливими одне до одного, частіше проявляли позитивні якості, характерні для хлопчиків і дівчаток, тобто почали застосовувати набуті знання та навички статевої поведінки у повсякденному житті.

3.3 Порівняльний аналіз діагностики рівня сформованості статевої поведінки молодших школярів

Після впровадження комплексу позакласних занять було проведено контрольний етап експерименту, метою якого стало відстеження динаміки результатів первинної та підсумкової діагностики рівня сформованості статевої поведінки молодших школярів.

Результати анкетування за методикою «З чого, з чого, з чого зроблені наші дівчата (хлопчики)?» засвідчили позитивні зміни.

Було уточнено перелік характеристик, які діти вважають властивими як чоловічій, так і жіночій поведінці: рівень конкретизації таких уявлень зріс у середньому на 11,7 %. До «універсальних» рис учні почали частіше відносити «розум», «чесність» та «схильність до змін».

До переважно жіночих характеристик досліджувані віднесли:

«жіночність» — 25 осіб;

- «ніжність» — 21 особа;
- «тихий голос» — 23 особи;
- «м'якість» — 19 осіб;
- «турботу про людей» — 18 осіб;
- «теплоту» — 20 осіб.

Загалом образ жінки став більш конкретним і сформованим, а показники точності жіночого образу підвищилися в середньому на 7,4 %.

Після проведення комплексу занять на 12 % більше учнів почали визначати як основні чоловічі риси:

- «силу» — 23 особи;
- «мужність» — 25 осіб;
- «бажання бути головним» — 21 особа.

Використання під час занять вправ і завдань, спрямованих на розвиток навичок партнерської взаємодії між хлопчиками та дівчатками, сприяло тому, що такий показник чоловічої поведінки, як «різкість», зменшився на 12 %, тоді як показник «уміння поступатися» зріс на 12 %. Серед жіночих характеристик підвищилися показники таких рис, як «м'якість» та «турбота про людей» — відповідно на 12 % і 20 %.

Результати повторного застосування проєктивної методики Бернса «Малюнок сім'ї» також продемонстрували позитивну динаміку. Комплекс проведених занять безумовно вплинув на покращення показників дослідження.

Методика «Кінетичний малюнок сім'ї» на контрольному етапі показала такі зміни:

- кількість малюнків, де сім'я була зображена у повному складі, збільшилася на 20 % (4 малюнки);
- випадки зменшення кількісного складу сім'ї знизилися, що свідчить про позитивну динаміку на 28 % (7 малюнків);
- кількість малюнків, де сім'я зображувалася разом або зайнятою спільною діяльністю, зросла на 28 % (7 малюнків). Таке покращення можна

пояснити результатами проведення спільних дитячо-батьківських заходів. У дітей посилилося відчуття єдності з батьками та сформувався більш тісний емоційний контакт;

-кількість малюнків, у яких члени сім'ї були намальовані окремо або поміщені в рамки, зменшилася на 20 % (5 малюнків).

Отримані результати дозволяють припустити, що система проведених занять сприяла покращенню внутрішньосімейних взаємин, підвищенню рівня довіри між членами сім'ї та загальному поліпшенню психологічного клімату в родині учнів.

Результати методики недописаної тези показали, що серед чоловічих характеристик, які виділяли дівчатка, провідними стали:

«сила» та «розум» — 48 % (12 осіб);

«справедливість» і «добродота» — 44 % (11 осіб);

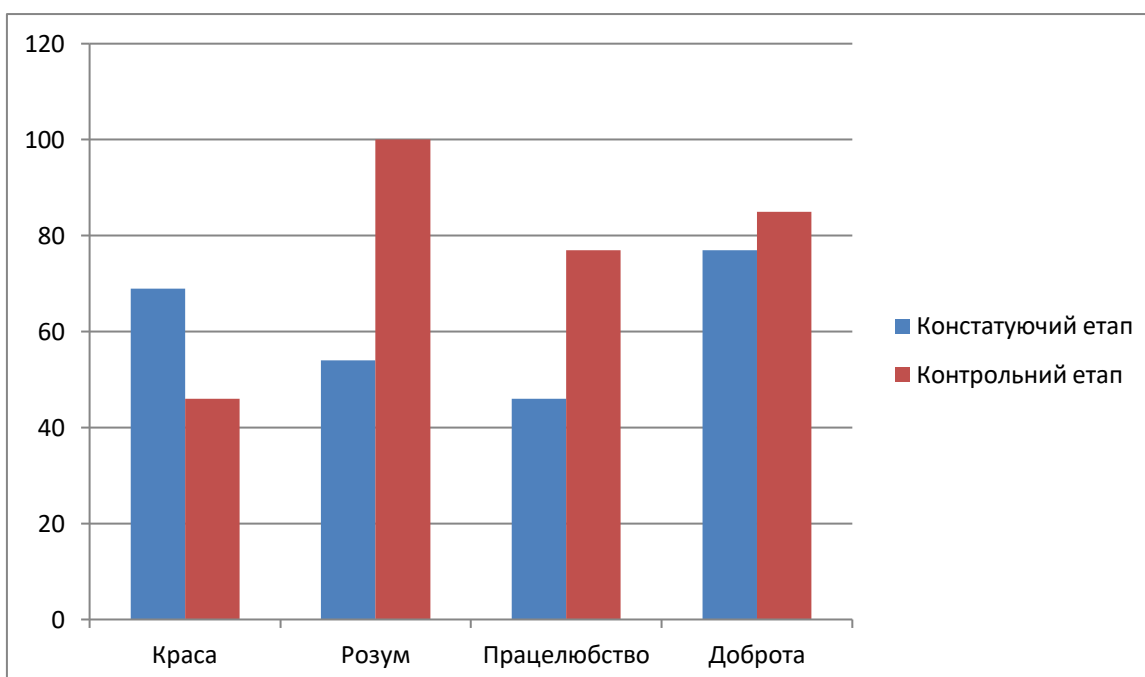
«працьовитість» — 50 %.

На думку хлопчиків, найбільш значущими чоловічими характеристиками стали:

«сила» та «розум» — 52 % (13 осіб);

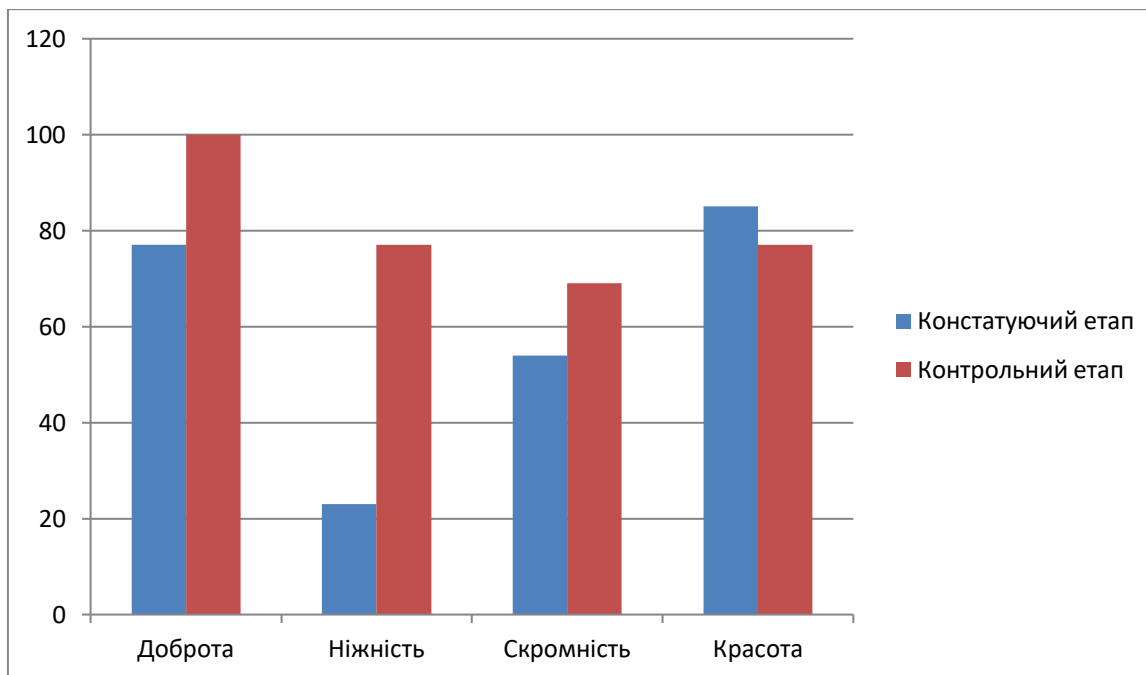
«добродота» і «працьовитість» — 44 % (11 осіб);

«краса» — 24 % (6 осіб) (рис. 3.7).

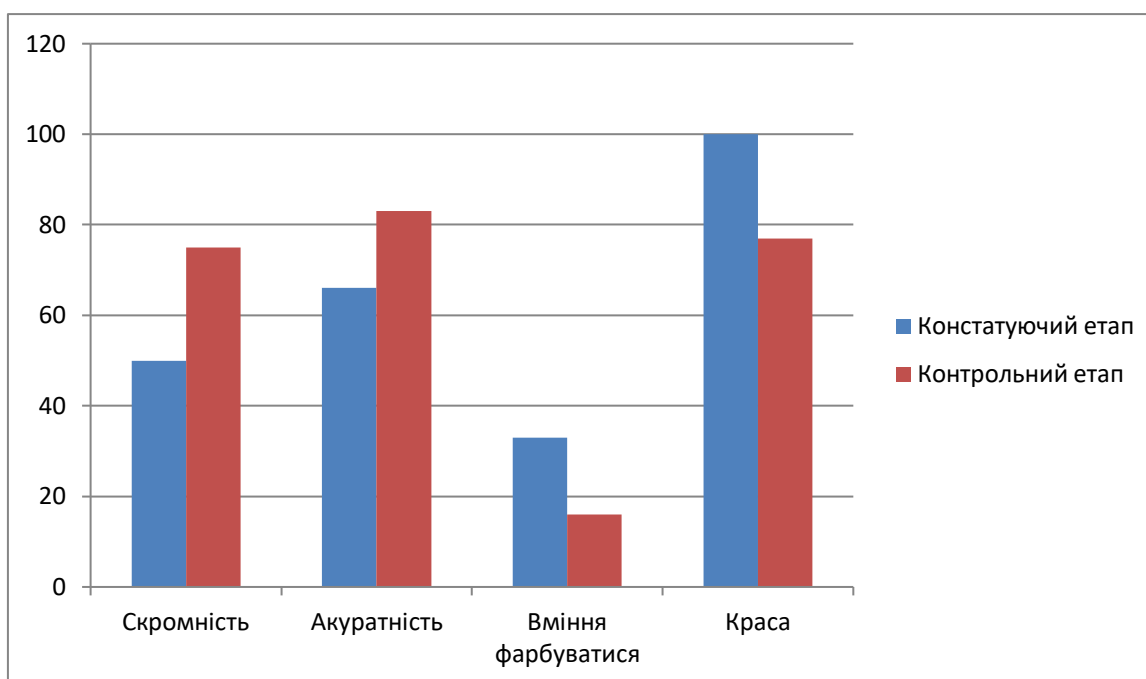
*Рис. 3.7. Діаграма діагностики методики
«Незакінчені речення»*

У дітей також став більш конкретним і сформованим образ ідеальної жінки. На думку хлопчиків, до основних характеристик такого образу належать: «доброта» — 52% (13 осіб), «ніжність» і «краса» — по 40% (10 осіб), «скромність» — 36% (9 осіб), а також «розум» — 24% (6 осіб) (рис. 3.8).

*Рис. 3.8. Діаграма діагностики методики
«Незакінчені речення»*

Ідеальний образ представниці власної статі дівчатка пов'язують насамперед із такими якостями: «краса» — 48% (12 осіб), «акуратність» — 40% (10 осіб), «скромність» — 36% (9 осіб), «розум» — 28% (7 осіб). При цьому показник характеристики «впевненість» становив 0%, а «вміння фарбуватися» відзначили лише 8% досліджуваних (2 особи) (рис. 3.9).

*Рис. 3.9. Діаграма діагностики методики
«Незакінчені речення»*

Отже, можна констатувати, що у більшості дітей сформувалися більш стійкі та чіткі уявлення щодо чоловічих і жіночих характеристик, а їх розуміння особливостей статевої поведінки стало більш правильним та усвідомленим.

Результати анкетування «З чого ж, з чого ж, з чого ж зроблені наші дівчатка (хлопчики)?» після обробки отриманих даних показали такі результати (табл. 3.1.):

Таблиця 3.1.

**Результати анкетування «З чого ж, з чого ж, з чого ж зроблені
наші дівчатка (хлопчики)»**

Характеристики	Констатуючий експеримент	Контрольний експеримент
Загальні: Агресивність	80%	72%
Вірність	80%	60%
Жадібність	76%	92%
Чесність	76%	80%
Почуття гумору	72%	72%
Розум	72%	96%
Схильність до змін	60%	76%

Жіночі: Жіночність	92%	100%
Ніжність	76%	84%
Тихий голос	76%	92%
М'якість	64%	76%
Турбота про людей	52%	72%
Теплота	60%	80%
Здатність втішити	48%	48%
Чоловічі: Сила	92%	92%
Мужність	88%	100%
Бажання бути головним	72%	84%
Різкість	68%	56%
Любить ризикувати	56%	72%
Захищає свої погляди	52%	76%
Вміння поступитися	48%	60%

Результати проведення методики «Кінетичний малюнок сім'ї» продемонстрували такі показники (табл. 3.2.):

Таблиця 3.2.

Результати методики «Кінетичний малюнок сім'ї»

Умова	Констатуючий експеримент	Контрольний експеримент
Сім'я, намальована у неповному складі	56%	32%
Випадки зменшення кількісного складу сім'ї	32%	20%
Учні не малюють себе	24%	8%
Учні малюють лише себе	20%	16%
Сім'я намальована у повному складі	16%	36%
Малюнки, на котрих всі члени сім'ї намальовані окремо	72%	44%

Результати асоціативного методу засвідчили, що серед великої кількості чоловічих характеристик, які виділяли дівчатка, провідні позиції займають такі якості (табл. 3.3.):

Таблиця 3.3.

Виокремлені дівчатками чоловічі характеристики

Характеристики	Констатуючий експеримент	Контрольний експеримент
Справедливість	100%	91%
Сила	100%	100%
Краса	100%	41,5%
Розум	91%	100%
Доброта	74%	91%

Серед великої кількості чоловічих характеристик найбільш поширеними, на думку хлопчиків, виявилися такі якості (табл. 3.4.):

Таблиця 3.4.

Виокремлені дівчатками чоловічі характеристики

Характеристики	Констатуючий експеримент	Контрольний експеримент
Сила	100%	100%
Доброта	77%	84%
Краса	69%	46%
Розум	54%	100%
Працелюбство	46%	77%

На думку хлопчиків, образ ідеальної жінки характеризується такими якостями (табл. 3.5.):

Таблиця 3.5.

Виокремлені хлопцями жіночі характеристики

Характеристики	Констатуючий експеримент	Контрольний експеримент
Краса	84%	77%
Доброта	77%	100%
Скромність	54%	69%
Розум	46%	46%
Надійність	23%	77%

Ідеальний образ представниці власної статі дівчатка пов'язують із такими

характеристиками (табл. 3.6.):

Таблиця 3.6.

Виокремлені дівчатками жіночі характеристики

Характеристики	Констатуючий експеримент	Контрольний експеримент
Краса	100%	100%
Акуратність	66%	83%
Розум	58%	58%
Скромність	50%	75%
Впевненість	33%	0%
Вміння фарбуватися	33%	17%

Отже, реалізація комплексу занять та результати діагностики, проведеної на контрольному етапі експерименту, засвідчили позитивну динаміку у формуванні статевої поведінки молодших школярів, що повністю підтвердило гіпотезу нашого дослідження.

У процесі дослідження проблеми діяльності класного керівника щодо формування статевої поведінки молодших школярів було встановлено, що цей напрям виховної роботи є важливою складовою загального процесу соціалізації особистості дитини. Саме в молодшому шкільному віці закладаються основи уявлень про соціальні ролі, норми поведінки та культуру взаємин між людьми.

З'ясовано, що результативність формування статевої поведінки значною мірою визначається врахуванням психологічних особливостей дітей молодшого шкільного віку, зокрема їхньої емоційності, схильності до наслідування, чутливості до оцінювання з боку дорослих та потреби в підтримці. Важливе значення має створення сприятливого виховного середовища, побудованого на принципах гуманізації, рівності, індивідуального підходу та тісної взаємодії із сім'єю.

Доведено, що діяльність класного керівника у цьому напрямі повинна бути систематичною, цілеспрямованою та різноманітною за змістом, формами й методами роботи. Найбільш ефективними засобами виявилися виховні години, бесіди, рольові ігри, колективні творчі справи, а також індивідуальна робота з учнями та їхніми батьками. Водночас особистий приклад педагога виступає одним із ключових чинників формування у дітей правильних моделей поведінки.

Установлено, що сучасний розвиток суспільства потребує оновлення підходів до статевого виховання, зокрема подолання гендерних стереотипів, виховання взаємоповаги, толерантності та формування партнерських взаємин між хлопчиками й дівчатками.

Таким чином, ефективна діяльність класного керівника щодо формування статевої поведінки молодших школярів сприяє гармонійному розвитку особистості дитини, формуванню її моральних якостей та підготовці до повноцінного життя в сучасному суспільстві.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи результати проведеного дослідження, можна стверджувати, що поставленої мети було досягнуто. Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми статевого виховання молодших школярів підтвердив актуальність обраної теми. Статеворольові стереотипи, які активно формуються саме у молодшому шкільному віці, є важливими для подальшої соціалізації дитини, оскільки впливають на особливості гендерної взаємодії, а також на гармонійність майбутніх подружніх стосунків. Водночас значну роль у формуванні навичок статоворольової поведінки відіграє мікросоціальне середовище, насамперед сім'я та колектив однолітків.

У теоретичній частині дослідження було детально проаналізовано сутність і зміст статевого виховання, важливою складовою якого є формування навичок статоворольової поведінки. Відповідно до обраної вікової категорії були розглянуті психолого-педагогічні особливості молодшого шкільного віку. Саме в цей період у дітей формується базове уявлення про чоловіка та жінку як носіїв певних рис характеру, моделей поведінки та особливостей взаємодії. На основі аналізу різноманітних форм позакласної роботи, які використовує класний керівник, було визначено основні завдання та принципи формування статоворольової поведінки молодших школярів.

Експериментальна частина дослідження передбачала вивчення соціально-психологічних особливостей уявлень молодших школярів про образ чоловіка та жінки, а також характерних моделей поведінки. Крім того, було визначено проблемне поле дослідження, розроблено та апробовано комплекс занять, спрямованих на формування статоворольової поведінки у дітей молодшого шкільного віку.

Результати діагностики, проведеної на контрольному етапі експерименту, засвідчили позитивні зміни у конкретизації уявлень молодших школярів про чоловічу та жіночу поведінку, розвитку навичок

партнерської взаємодії та формуванні більш поважного ставлення хлопчиків і дівчаток одне до одного в учнівському колективі. Залучення батьків до участі в окремих заходах також позитивно вплинуло на психологічний клімат у сім'ях.

Отже, можна зробити висновок, що комплекс позакласних занять, побудований з урахуванням сутності та завдань статевого виховання, психолого-педагогічних особливостей конкретної вікової групи, а також із використанням різноманітних форм виховної роботи з дітьми та батьками, сприяє позитивним змінам у формуванні статевої поведінки молодших школярів.

Таким чином, результати проведеної дослідно-експериментальної роботи загалом підтвердили висунуту гіпотезу дослідження.

Ефективність статевого виховання значною мірою залежить від системного підходу до організації цього процесу, а також від тісної взаємодії школи та сім'ї. Статева поведінка є одним із найважливіших компонентів гендерних взаємин, що в майбутньому впливають на створення гармонійної сім'ї, забезпечують високий рівень особистісної та професійної самореалізації людини, а також позитивно позначаються на морально-духовному й економічному розвитку держави.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування статевої поведінки молодших школярів, що зумовлює необхідність подальших наукових пошуків у цьому напрямі.

Перспективним є більш глибоке вивчення впливу сучасного інформаційного середовища, зокрема соціальних мереж, цифрових технологій та медіаконтенту, на формування уявлень дітей про гендерні ролі та моделі поведінки. Особливої уваги потребує дослідження шляхів формування критичного мислення молодших школярів щодо гендерних стереотипів.

Важливим напрямом є розробка та апробація інноваційних форм і методів роботи класного керівника, спрямованих на формування

статеворольової поведінки, з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів. Доцільним є створення практичних програм, тренінгів і методичних рекомендацій для педагогів початкової школи.

Перспективним також є дослідження ефективності взаємодії школи та сім'ї у процесі статевого виховання дітей, зокрема пошук нових форм партнерства між педагогами та батьками. Не менш актуальним є вивчення підготовки майбутніх учителів до здійснення гендерно чутливого виховання.

Окрім цього, потребує подальшого аналізу питання формування культури взаємин між хлопчиками та дівчатками в умовах інклюзивного освітнього середовища.

Отже, подальші дослідження мають бути спрямовані на вдосконалення теоретичних підходів і практичних механізмів формування статевої поведінки молодших школярів, що відповідатимуть викликам сучасного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абраменкова В.В. Статева диференціація та міжособистісні стосунки у дитячій групі. «Питання психології» № 5, 2011- С.12-15.
2. Агєєв В.С. Психологічні та соціальні функції статеворольових стереотипів. «Питання психології» № 2, 2017. – С. 4-7.
3. Альбуханова-Славська К.А. Соціальне мислення особистості// Сучасна психологія. Стан та перспективи досліджень. Ч. 3. Соціальні уявлення та мислення особистості / К.А. Альбуханова. К: Інститут психології, 2012. С. 88-103.
4. Альошина Ю. Є. Задоволеність шлюбом та міжособистісне сприйняття у подружніх парах з різним стажем спільного життя: Дис.... канд. психол. наук. К., 2018. – 202 с.
5. Альошина Ю.Є., Волович А.С. Проблеми засвоєння ролей чоловіка та жінки. «Питання психології» № 4, 1991. – С. 5-7.
6. Андрєєва Г.М. Соціальна психологія у світі / Г.М. Андрєєва, А.І. Донців. – К.: Просвітництво, 2012. - 456 с.
7. Андрєєва Т. В. Сімейна психологія: Навч. посібник. – К: Мова, 2004. – 244 с.
8. Андрієнко Є.В. Соціальна психологія: Навчальний посібник для студ. установ вищої. проф. освіти/Є.В. Андрієнко; За ред. В.А. Сластенін. – К.: Академія, 2012. - 264 с.
9. Варга А. Я. Введення у системну сімейну психотерапію. - К: Когіто-Центр, 2011. – 222 с.
10. Веракса Н.Є. Соціальна психологія: Підручник для студ. установ вищої. проф. освіти/Н.Є. Вераксу, О.М. Вераксу. – К.: Академія, 2011. - 224 с.
11. Вітакер К. Опівнічні роздуми сімейного терапевта/Пер. з англ. М. І. Завалова. - К.: Незалежна фірма "Клас", 2018. – 268 с.
12. Гендерний калейдоскоп. / За ред. М.М. Малишева. К., 2001. – 348 с.

13. Гилюн О.В. Освітні мотивації студентської молоді. Грані. 2012. № 1. С. 102–104.
14. Дереклеєва Н.І. Довідник класного керівника: 1-4 класи. К.: 2008. – 258 с.
15. Єнікєєв М.І. Загальна та соціальна психологія: Підручник/М.І. Єнікєєв. – К.: Норма, НІЦ ІНФРА, 2013. - 640 с.
16. Єфімова Н.С. Соціальна психологія: Підручник для бакалаврів/Н.С. Єфімова А.В. Литвинова. – К.: Юрайт, 2012. - 442 с.
17. Зайцев У. П. Варіант психологічного тесту Міні-мульт // Психологічний журнал. – 1981. – № 3. – С. 118-123.
18. Занюк С.С. Психологія мотивації : навчальний посібник. Київ : Либідь, 2002. - 304 с.
19. Захаров П.І. Психологічні особливості сприйняття дітьми ролі батьків. «Питання психології» № 1, 2019. – С.4-6.
20. Захарова П.М. Ростуть у родині тато та мама. К., Робот., 2009. – 456 с.
21. Ісаєв Д.Н., Каган В.Є., Статеве виховання та психогігієна статі у дітей. Л., Медицина, 2005. – 246 с.
22. Каган В.Є. Система статевих відмінностей. Психіка та стать дітей у нормі та патології. Л., 2008. – 258 с.
23. Карабанова О. А. Психологія сімейних відносин та основи сімейного консультування: Навчальний посібник. – К.: Гардаріки, 2005. – 320 с.
24. Карпова В.М., Філіппова Є.В. Уявлення про батьківську та майбутню сім'ю в підлітковому та юнацькому віці // Психологічна наука та освіта. 2013. № 4. С. 84-97.
25. Ковальов С. В. Психологія сучасної сім'ї. - К: Просвітництво, 2009. - 208 с.
26. Колесов В.Є. Бесіди про статеве виховання. 2-ге вид. Перероб. Додаткове. К., Педагогіка., 2008. – 458 с.
27. Коломенський Я.С. Хлопчики та дівчатка. «Знання-сила», № 2, 2004. – С. 3-4.

28. Кон І.С. Статеві відмінності та диференціація соціальних ролей. К., 2007. – 266 с.
29. Крисько В.Г. Соціальна психологія Курс лекцій: Навчальний посібник/В.Г. Крисько. – К.: Вузовський підручник, ІНФРА-М, 2012. – 256 с.
30. Кривцова С. В. Екзистенційно-аналітична теорія особистості А. Ленглі // Психотерапія особистості. К.: Генезис, 2008. – С.105-127.
31. Кронік А. А., Кронік Е. А. Психологія людських відносин. – Дубна: Когіто-Центр, 2007. – 322 с.
32. Крутецький В. А. Психологія: Навч. Для учнів пед. уч-щ. - 2-ге вид.- К.: Просвітництво, 2007. – 466 с.
33. Крюкова Т. Л. Психологія власної поведінки. - Львів: Авантитул, 2004. – 336 с.
34. Купрейченко А.Б., Воробйова А.Є. Моральне самовизначення молоді. – К.: Інститут психології, 2013. - С. 8.
35. Ленглі А. Фундаментальні мотивації людської екзистенції як дієва структура екзистенційно-аналітичної терапії / А. Ленглі // Психотерапія. – 2004. – № 4.- С. 23-24.
36. Ленглі А. Що рухає людиною? Екзистенційно-аналітична теорія емоцій. - К: Генезис, 2013. – 322 с.
37. Леонтьєв А.М. Діяльність. Свідомість. Особистість. – К.: Сенс, 2010. 352 с.
38. Лібін А.В. Диференційна психологія: На перетині європейських та американських традицій. – К.: Думка, 2011. - 549 с.
39. Майєрс Д. Соціальна психологія / Д. Майєрс; Пров. з англ. З.С. Замчук. : К., 2013. - 800 с.
40. Маслоу А. Мотивація і особистість / А. Маслоу. – 3-є вид. – РОСА: К., 2008. - 352 с.
41. Мельничук О. С. Словник іншомовних слів. Київ, 1974. - 776 с.

42. Мухіна В. С. Вікова психологія: феноменологія розвитку, дитинство, юність: Підручник для студ. ВНЗ. - 6-те вид., - К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 568 с.
43. Осін Е. Н. Опитувальник суб'єктивного відчуження // У кн.: Психологія спілкування. Енциклопедичний словник. За заг. ред. А.А. Бодальова. – К.: Когіто-центр, 2011. – С. 526-527.
44. Орлов А. Б., Шумський В. Б. Ноетичний вимір людини: внесок Віктора Франкла в психологію та психотерапію // Психологія. Журнал вищої школи економіки. – 2005. – Т. 2. – №2. С. 22-23.
45. Палагіна А.О. Взаємозв'язок спрямованості особистості формами прояви агресії // Молодий учений. – 2016. – №6. – С. 703-707.
46. Романовський О. Г. Педагогіка успіху: її сутність та основні напрями вивчення. Теорія і практика управління соціальними системами. 2011. № 2. С. 3–8.
47. Соснін В.А. Соціальна психологія: Підручник /В.А. Соснін, Є.А. Краснікова. – К.: Форум, 2013. - 336 с.
48. Скіннер Р., Кліз Дж. Сім'я і як у ній вціліти. - К: Либідь, 2004. – 206 с.
49. Столін В. В., Пантілеєв С. Р. Опитувальник самовідносини // Практикум з психодіагностики: Психодіагностичні матеріали. К., 2018. – С. 123-130.
50. Столін В. В. Самосвідомість особистості. – К: Вид-во Гельвецій, 1983. – 288 с.
51. Столяренко Л.Д. Соціальна психологія: Короткий курс лекцій/Л.Д. Столяренко В.Є. Столяренка. – К.: Юрайт, 2012. - 219 с.
52. Сухов А.М. Соціальна психологія: Навчальний посібник для студентів закладів середньої професійної освіти/О.М. Сухів. – К.: ІЦ Академія, 2013. - 240 с.
53. Сухомлинський В.О. Народження громадянина Т. 1, К., 2000. – 458 с.
54. Чекаліна А.А. Гендерна психологія. К., 2006. – 258 с.

55. Толстих Н.М. Соціальна психологія: навч. – К.: Юрайт, 2014. - 603 с.
56. Виготський Л.С. Психологія розвитку. - [Електронний ресурс] - Режим доступу: URL: http://yanko.lib.ua/books/psycho/vugotskiy-psc_razv_chel-4-istoriya_razvitiya_vyshshyh_psih_funkciy.pdf (дата звернення 26.03.2026).
57. Дружинін В.М. Психологія загальних можливостей. - [Електронний ресурс] - Режим доступу: URL: <http://mreadz.com/read280459/p33> (дата звернення 17.02.2026).
58. Ломов Б.Ф. Методологічні та теоретичні проблеми психології. - [Електронний ресурс] - Режим доступу: URL: <http://www.psy.crimea.ua/content/view/158/119/> (дата звернення 17.03.2026).
59. Уколова Є. М., Шумський В. Б. Тест екзистенційних мотивацій у міжособистісних відносинах: розробка та апробація. Екзистенційний аналіз. – 2012. – № 4. С. 187-202.
60. Франкл В. Воля до змісту. К: Воля, 2000. – 488 с.
61. Хрипкова А.Г., Колесов Д.В. У сім'ї ростуть син та дочка: Книга для вчителя. К: Просвіта., 2015. – 346 с.
62. Щуркова Н. Є. Класний посібник: робочі діагностики. - К: Педагогічне суспільство України, 2002. – 228 с.
63. Якимчик О. А., Григорова Т. П., Смирнова Н. С. Динамічні аспекти близьких (романтичних) відносин і поведінка партнерів // Вісник КДУ ім. Н.А. Некрасова. – 2013. – Т. 19. – С. 144-150.
64. Atkinson, J.M. An introduction to motivation / J.M. Atkinson. – N.Y. : van Nostrand, 1964. 344 p.
65. Bandura, A. Self-Efficacy Mechanism in Human Agency / A.Bandura // American psychologist, 1982, –Vol. 37, – No. 2, P. 122-147.
66. Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E., & Smith, H. L. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. Psychological Bulletin. - 125. - 276-302 p.

67. Lewin K. Time perspective and morale / In K. Lewin (Ed.), *Resolving social conflicts and field theory in social science*. – Washington, D.C: American Psychological Association, 2012. P. 80–93.
68. Kelly H., Thibaut J. (1959) *The Social Psychology of groups*. – N.Y.: John Wiley & Sons, Inc.
69. Maddi S. R., Kobasa S. C., Hoover M. (1979) An Alienation Test // *Journal of Humanistic Psychology*. – 19. – №4. - 73-76 p.
70. Marks D., Murray M., Evans B., Willing C. *Health Psychology: Theory, Research and Practice* / D. Marks – L., 2000. P. 7–28.
71. Piaget J. *The growth of logical thinking from childhood to adolescence*. – New York: Basic Books, 1958.
72. Reis H. T., Aron A., Clark M. S., Finkel E.J. (2013) Ellen Berscheid, Elaine Hatfield, i *Emergence of Relationship Science \ Perspectives on Psychological Science*. - Vol. 8. - №5. - 558-572 p.